

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2019 metai

1

LI

Vilnius 2019

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2019

1

Vilnius 2019

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2019

1

Vilnius 2019

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA
PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ
Projekto finansavimo sutartis Nr. S-LIP-19-10

Redakcinė kolegija / Editorial Board / Redaktion:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva /
Vytautas Magnus University, Lithuania

Krzysztof BUCHOWSKI
Balstogės universitetas, Lenkija /
University of Białystok, Poland

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Tomasz KEMPA
Mikalojaus Koperniko universitetas Torunėje, Lenkija /
Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vėjas G. LIULEVIČIUS
Tenesio universitetas Noksvilyje, JAV /
University of Tennessee, Knoxville, USA

Bernadetta MANYŚ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas / Deputy Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Lietuva /
Lithuanian Culture Research Institute, Lithuania

Mathias NIENDORF
Greifswaldo universitetas, Vokietija /
University of Greifswald, Germany

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas, Lietuva /
Vilnius University, Lithuania

Sergej POLECHOV / Сергей В. ПОЛЕХОВ / Sergey POLEKHOV
Rusijos mokslų akademijos Rusijos istorijos institutas, Rusija /
Institute of Russian History, Russian Academy of Sciences, Russia

Jolita SARCEVIČIENĖ (atsakingoji sekretorė / Executive Secretary)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas / Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas, JAV /
Millersville University, USA

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge, Vokietija /
Nordost Institut in Lüneburg, Germany

Theodore R. WEEKS
Pietų Ilinojaus universitetas Karbondeilyje, JAV /
Southern Illinois University, Carbondale, Ill., USA

Andrzej ZAKRZEWSKI
Varšuvos universitetas, Lenkija /
University of Warsaw, Poland

Registruota duomenų bazė:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.

EBSCO Publishing. Lituanistika

Recenzuojamas mokslo žurnalas, leidžiamas nuo 1971 m. Per metus išeina 1 tomas (2 numeriai).
Elektroninę straipsnių versiją pdf formatu galima rasti internetinėje svetainėje: <http://talpykla.istorija.lt/>

ISSN 0202-3342
e-ISSN 2538-6549

© Lietuvos istorijos institutas, 2019
© Straipsnių autoriai, 2019

STRAIPSNIAI

ANDREJ RYČKOV

Lietuvos istorijos institutas

VALDOVO RAŠTININKO JONO BOGDANAČIO SAPIEGOS (†1546) GALIOS TELKIMAS XVI A. PRADŽIOJE*

ANOTACIJA Straipsnyje nagrinėjamas klausimas, kaip didžiojo kunigaikščio kanceliarijos tarnautojai XVI a. pradžioje kaupė galią bei naudojo ją kopdami socialinės ir politinės hierarchijos laiptais. Į šį klausimą bandoma atsakyti analizuojant siaurosios valdovo tarybos (arba kitaip vadinamos vyriausiosios valdovo tarybos) raštininko Jono Bogdanaičio Sapiegos (*Иван Богданович Caneza*) karjeros atvejį. Korespondencijos analizė atskleidė, kad šios pareigos suteikė galimybę J. B. Sapiagai ne tik būti artimiausioje valdovo aplinkoje, bet ir daryti įtaką valdovo sprendimams, susijusiems su valstybės arba privačiais Lietuvos kilmingųjų reikalais. Tai leido J. B. Sapiagai plėtoti artimus ir draugiškus (horizontalius) santykius su aukščiausio socialinio statuso Lietuvos kilmingaisiais, naudotis jų globa ir užtarimu.

RAKTINIAI ŽODŽIAI: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, didžiojo kunigaikščio institucija, valdovo kanceliarija, valdovo tarybos raštininkas, Sapiegų giminė, valstybės institucionalizacija, politinė komunikacija, patronatas, galia, korespondencija.

* Straipsnis parengtas atliekant Lietuvos mokslo tarybos „Stazuotių po doktorantūros studijų skatinimo“ stažuotę „Politinė komunikacija Lietuvoje didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo epochoje“, finansuojamą pagal programą „Mokslininkų, kitų tyrėjų, studentų mokslinės kompetencijos ugdymas per praktinę mokslinę veiklą“. Sutarties nr. 09.3.3-LMT-K-712-02-0063. Už pagalbą ir konsultacijas rengiant šį straipsnį dėkoju: Eglei Deveikytei, Jonui Drungilui, Artūriui Duboniui, Ingai Ilarienei, Martynui Jakuliui, Konstantinui Jerusalimskiui, Laimontui Karaliui ir Rasai Leonavičiūtei.

ABSTRACT. The article raises the question about the way the officials of the Grand Duke's Office accumulated power and used it to ascend the social and political ladder at the beginning of the 16th century. This question is answered based on the case study of the career of Jonas Bogdanaitis Sapiega (*Иван Богданович Сяпига*), the Scribe of the Supreme Council of the Grand Duke. The analysis of the correspondence revealed that this position not only granted J. B. Sapiega the opportunity to be in the closest environment of the Grand Duke but also to influence his decisions related to the matters of the state or private affairs of the Lithuanian nobility. This enabled J. B. Sapiega to develop close and friendly (horizontal) relations with Lithuanian noblemen of the highest social ranking as well as to benefit from their protection and patronage.

KEYWORDS: Grand Duchy of Lithuania, institution of the Grand Duke, the sovereign's office, scribe of the sovereign's council, the Sapiega family, institutionalization of the state, political communication, patronage, power, correspondence.

„Prašau, kad teiktumeisi dėl to Jo Mylistai valdovui mane užtarti“¹

Šiais žodžiais XVI a. antrojo dešimtmečio pirmojoje pusėje į valdovo raštininką ir Trakų pilininką Joną Bogdanaitį Sapiegą iš Lietuvos į Lenkiją siųstame laiške kreipėsi vienas įtakingiausių to meto Ponų tarybos narių – Mikalojus Radvila, kuris ne tik ėjo Vilniaus vaivados pareigas, bet ir buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) kancleris². Laiške jis prašė J. B. Sapiegos užtarimo išrūpinant valdovo raštą, leidžiantį pačiam M. Radvilai teisti buvusį pavaldinį Jeską Ivanaitį, kuris buvo kaltinamas valdovo išdavyste³. Tokį kanclerio prašymą galima vertinti valstybinių valdžios struktūrų kontekste: raštininkas J. B. Sapiega turėjo būti tiesiogiai subordinuotas aukščiausio valstybės pareigūno valdžiai, todėl šis prašymas atliepia vadovo ir jo pavaldinio ryšį⁴. Yra žinomas

¹ [1512–1513, 1515] m. kovo 11 d. A. R y č k o v, „Ни на кого надеи не маю, толко на милосердного Бога да на вашу милость“. Lietuvos kilmingųjų laišakai, adresuoti valdovo raštininkui Jonui Bogdanaičiui Sapiegai, [1507]–[1515] m., *Lietuvos istorijos studijos*, t. 42, 2018, p. 121. Nesusipažinę su laiško originalu *de visu*, buvome klaidingai nustatę galimą laiško parašymo datą, kurią pateikėme 2017 m. pasirodžiusiame straipsnyje. Plačiau apie M. Radvilos ir J. Ivanaičio konfliktą: A. R y č k o v, Mirties baudmės vykdymas valdovo išdavikams Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1447–1529 m., *Lietuvos istorijos metraštis*. 2016/2, 2017, p. 5–6; tas pats, „Ни на кого надеи не маю...“, nr. 5, 6, p. 119, 121.

² G. B ł a s z c z y k, Radziwiłł Mikołaj, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 30, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1987, s. 316–319.

³ Asmenys, apkaltinti valdovo išdavyste, buvo teisiami valdovo teisme. A. R y č k o v, Mirties baudmės vykdymas..., p. 6; S. G a w ł a s, *O kształt zjednoczonego Królestwa: niemieckie władztwo terytorialne a geneza społeczno-ustrojowej odrębności Polski*, Warszawa, 2000, s. 18–21, 117.

⁴ Regis, tik didieji raštininkai buvo pavaldūs ne tik kancleriui, bet ir didžiajam kunigaikščiui. A. D u b o n i s, Raštininkas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė V. Ališauskas, L. Jovaiša, M. Paknys, R. Petrauskas, E. Raila, Vilnius, 2001, p. 578.

dar vienas ankstyvesnis M. Radvilos laiškas J. B. Sapiegai, kuriuo remiantis galima daryti prielaidą, kad šiuos asmenis siejo neformalus ryšys, atsiradęs kur kas anksčiau negu institucinis pavaldumas⁵. Šiame laiške didikas taip pat prašė raštininko paslaugos, kad šis didžiajam kunigaikščiui užtartų per pasiuntinybę į Krymą smarkiai įsiskolinusį valdovo dvarionį Jackų Ratomskį. Vargu, ar tuo metu J. B. Sapiega galėjo būti instituciškai subordinuotas M. Radvilos valdžiai, nes jis ėjo Trakų vaivados pareigas, o LDK kancleris buvo M. Radvilos tėvas Mikalojus Radvila (†1510 04 04)⁶.

Ši neformalų ryšių galima įvardyti lietuviškoje istoriografijoje išigalinčiu patronato terminu, nusakančiu neformalius visuomenės saitus Naujaisiais laikais⁷. Anot Artūro Vasiliausko, kliento ir patrono santykis yra nuolatinis, ilgalaikis bei daugiausia arba visiškai neformalus susitarimas tarp ekonominiais, politiniais resursais bei socialiniu statusu nelygių partnerių⁸. Regis, aptariamam atveju didiko M. Radvilos statusas galėjo būti aukštesnis – globėjo ir patrono, o jo klientas – raštininkas J. B. Sapiega siekė viešųjų gėrybių, ir buvo pasirengęs teikti įvairias paslaugas už atlyginimą, įdarbinimą ir protekciją. Būtent tokį Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto sekretorių ir raštininkų vaidmenį XVI a. antrojoje pusėje atskleidė Raimondos Ragauskienės tyrimas, paremtas korespondencija bei įvairiais dokumentais, kuriame istorikė analizavo Mikalojaus Radvilos Rudžo (apie 1515–1584) klientelę⁹. Šiame tyrime mokslininkė parodė, kad jau nuo XVI a. vidurio „patronatas“ Lietuvoje buvo išplėtotas reiškinys¹⁰.

Tyrimė R. Ragauskienė taip pat atkreipė dėmesį, kad klientai (raštininkai ir sekretoriai) laiškuose M. Radvilai Rudajam vartojo specifinius kreipinius, tokius kaip „mano ponas“, „maloningas ponas“, „mano geradarys“, „antras tėvas“¹¹. Tokie kreipiniai ne tik pabrėžė aukštesnį patrono statusą, bet ir nusakė pačių santykių prigimtį – jie buvo plėtojami vertikaliu principu tarp dviejų nelygiaverčių šalių. Kita vertus, jau minėtame

⁵ [1509] m. liepos 20 d. A. Ryčkov, „Ни на кого надеи не маю...“, nr. 2, p. 112–113.

⁶ *Urządniczy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku: spisy*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Wrocław, 1994, s. 52; *Urządniczy Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 2: *Województwo Trockie XIV–XVIII wiek*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, A. Haratym, przy współpracy A. Macuka i J. Aniszczanki, Warszawa, 2009, s. 226; A. Ryčkov, *Judo bučinyš: valdovo išdavystės samprata Lietuvoje (XIII a. pabaiga – XVI a. viduryš)*, Vilnius, 2018, p. 170.

⁷ Plačiau: R. Ragauskienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis (apie 1515–1584)*, Vilnius, 2002, p. 155–201; A. Vasiliauskas, *Apie didiką ir jo aplinką. Knygų aidai*, 2003, nr. 1–2, p. 26–29; J. Kiaupienė, „Mes Lietuva“. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a. (viešasis ir privatus gyvenimas)*, Vilnius, 2003, p. 137–164.

⁸ A. Vasiliauskas, min. veik., p. 28.

⁹ R. Ragauskienė, min. veik., p. 161–168.

¹⁰ Autorė vartoja klientūrinių santykių arba klientūros terminus, kurie iš esmės nusako tą patį, tik siejami ne su patrono, o su klientų veikla; ten pat, p. 157.

¹¹ Ten pat, p. 165.

liepos 20 d. laiške, skirtame J. B. Sapiegai, M. Radvila teigė: „O tai Tavo Mylista įvykdyk mano prašymu, kadangi [esi mums] brolis ir malonus mūsų draugas.“¹² Be to, vėlyvesnis M. Radvilos laiškas taip pat buvo skirtas „broliui ir mano maloningajam draugui [...] Jonui Bogdanaičiui“¹³. Lietuvos ir Maskvos valstybių santykius XV a. pabaigoje – XVI a. viduryje analizavęs Marius Sirutavičius pabrėžia, kad tarpvalstybinių santykių kontekste termino „brolis“ (rusėn. *брат*) vartojimas nusakė ne abiejų valdovų giminytės ryšį, o jų lygiavertį statusą¹⁴. Toks kreipinių netolygumas vargu ar yra susijęs su per vieną kartą pasikeitusiu požiūriu į Lietuvos didžiojo kunigaikščio kanceliarijos tarnautojus. Valdovo kanceliarijos darbą XV a. viduryje – XVI a. pirmojoje pusėje tyręs Aleksandras Hruša pastebėjo, kad tarp raštininkų buvo pavienių individų, kurie, palyginus su jų „cecho“ amžininkais, išsiskyrė ekonominiu kapitalu ir aukštesniu socialiniu statusu¹⁵. Šalia kitų raštininkų šiomis savybėmis pasižymėjo ir 1507–1516 m. kanceliarijoje dirbęs J. B. Sapiega¹⁶.

Iki šiol istoriografijoje dėmesys daugiausia koncentruotas į formalųjį Lietuvos didžiojo kunigaikščio kanceliarijos darbo organizavimo aspektą vėlyvaisiais viduramžiais – ankstyvaisiais naujaisiais laikais¹⁷, todėl šių tyrimų paribiuose liko neatsakytas klausimas, kokiais būdais išskirtiniai kanceliarijos tarnautojai kaupė galią bei panaudojo ją, kopdami socialinės ir politinės hierarchijos laiptais. R. Ragauskienės tyrimas, skirtas M. Radvilos Rudojo klientelei, tik iš dalies atsako į šį klausimą, nes analizuota ne iš kliento – raštininko arba sekretoriaus, bet iš patrono perspektyvos¹⁸. Viena vertus, tokia prieiga leido nustatyti platų patrono ryšių tinklą valdovo dvare ir kanceliarijoje, pademonstravo

¹² А. Ручков, „Ни на кого надеи не маю...“, nr. 2, p. 113.

¹³ Ten pat, nr. 6, p. 121.

¹⁴ M. Sirutavičius, Diplomatinės veiklos normos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Maskvos valstybės santykių praktikoje (XV–XVI a. sandūroje), *Lietuvos istorijos metraštis. 2002/2*, 2004, p. 10–12; tas pats, Tarpvalstybinės sutartys Lietuvos ir Maskvos diplomatinių santykių praktikoje XV a. pabaigoje – XVI a. šeštajame dešimtmetyje, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Maskvos valstybės sutartys, 1449–1556 metai*, sudarė, parengė, vertė M. Sirutavičius, Kaunas, 2016, p. 28; M. Sirutavičius, remdamasis Hieronimo Galos tyrimu, mano, jog ši nuostata politinių santykių diskurse galėjo būti bizantiškos kilmės, t. y. perimta iš Bizantijos imperatorių kanceliarijos. H. Grala, Uniwersalizm wschodni (idea Cesarstwa Powszechnego w kręgu cywilizacji bizańtyjskiej), *Pamiętnik XV powszechnego zjazdu historyków polskich*, t. 1, cz. 1, Toruń, 1995, s. 142–143.

¹⁵ А. Груша, *Документальная письменность Великого Княжества Литовского (конец XIV – первая треть XVI в.)*, Минск, 2015, с. 316–319.

¹⁶ A. Hruša taip pat išskiria: Kazimiero Jogailaičio epochoje Vosylių Liubičių, Aleksandro ir Žygimanto Senojo – Joną Simonaitį Sapiegą, Teodorą Januševičių, Mykolą Bohušą Bohovitinavičių, Sidorą Kopotį, ten pat, p. 316–319.

¹⁷ Paminėtini tik tyrimui aktualiausi darbai: А. Груша, *Канцелярия Вяликага княства Літоўскага, 40-х гадоў XV – першай паловы XVI ст.*, Мінск, 2006, с. 44–82; А. Груша, *Документальная письменность...*, с. 288–320; A. Dubonis, min. veik., p. 573–587.

¹⁸ R. Ragauskienė, min. veik., p. 161–167.

šio asmens įtaką užtariant ir proteguojant savo klientus. Kita vertus, nepakankamai įvertinta klientų teikiama nauda, kurią jie galėjo pasiūlyti savo patronui. Cituoti M. Radvilos laišškai leidžia daryti prielaidą, kad kanceliarijos personalas ne tik tiekė svarbią informaciją iš valdovo dvaro¹⁹. Šie tarnautojai galėjo naudotis kur kas didesne galia, nei manyta iki šiol, todėl savo patronui galėjo pasiūlyti daug įvairesnių paslaugų.

Norint atsakyti į išsikeltą klausimą, straipsnyje analizuojamas J. B. Sapiegos karjeros atvejis, ypatingą dėmesį skiriant jo darbo valdovo kanceliarijoje laikotarpiui. Šiuo atveju apibūdinant J. B. Sapiegos statusą vartojamas ne agento²⁰, o brokerio terminas. Anot Sharono Ketteringo, tyrusio XVII a. neformalius politinius ryšius Prancūzijoje tarp centro (Paryžiaus) ir periferijos (Provanso), brokeriai, kitaip nei eiliniai klientai ar agentai, komunikacijos lauke buvo savarankiški žaidėjai, daugiau nei tarpininkai, nes naudojosi galia organizuoti politinės įtakos mainus²¹. Brokeriai galėjo atlikti patrono funkcijas, atsiųgindami už įvairias paslaugas savo klientams, bet kartu patys galėjo būti savo užtarėjų ir globėjų klientai. Lygiai taip pat kaip jų patronai centre periferijoje brokeriai darė įtaką sprendimų priėmimui naudodamiesi savais resursais²². Šiame straipsnyje centras ir periferija netapatinami su geopolitine LDK sandara²³, bet suvokiami remiantis politine galia, kurios centrinė ašis buvo didžiojo kunigaikščio dvaras²⁴.

¹⁹ Ten pat, p. 167.

²⁰ Istoriografijoje agento terminas siejamas su pavaldinyse. Pavyzdžiui, Prūsijos kunigaikščio Albrechto Hohencolnerio agento – Mikalojaus Nipšico veiklos Žygimanto Senojo dvare atvejo tyrimas: W. Szymaniak, *Organizacja dyplomacji Prus Księżęcych na dworze Zygmunta Starego 1525–1548*, Bydgoszcz, 1992, s. 99–101; tas pats, *Rola dworu polskiego w polityce zagranicznej Prus księżęcych. Studium z dziejów dyplomacji Prus Księżęcych w Polsce w latach 1525–1548*, Bydgoszcz, 1993, s. 119–127.

²¹ Sh. Kettering, *Patrons, Brokers, and Clients in Seventeenth-Century France*, New York, Oxford, 1986, p. 40–67.

²² Ten pat, p. 42–43.

²³ Plačiau: Z. Norkus, *Nepasiskelbusioji imperija. Lietuvos Didžioji Kunigaikštija lyginamosios istorinės imperijų sociologijos požiūriu*, Vilnius, 2009, p. 262–277.

²⁴ Viena vertus, dėl politinių aplinkybių ankstyvaisiais naujaisiais laikais Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvaras ėmė prarasti savo kaip centrinės valstybės institucijos poziciją Ponų tarybai. Kita vertus, dvaras išliko svarbiausiu valdovo simbolinės galios raiškos centru. Anot Rimvydo Petrausko, institucionalizuotas valdovo dvaras ne tik leido vėlyvaisiais viduramžiais didžiajam kunigaikščiui įtvirtinti savo galią krašte ir konsoliduoti valdantįjį elitą, bet ir vėlyvųjų viduramžių – ankstyvųjų naujųjų laikų sandūroje tapo ta vieta, iš kurios augo pagrindinės krašto politinės institucijos (Ponų taryba, seimas, valstybės pareigybės, kanceliarija). Būtent kaip siekis stiprinti šios institucijos galią turėtų būti vertinamos 1526 m. Ponų tarybos pastangos steigti Lietuvoje karalystę bei 1529 m. Žygimanto Augusto pakėlimas į didžiuosius kunigaikščius, jo tėvui dar esant gyvam. Plačiau: R. Petrauskas, Nuo Vytauto iki Aleksandro Jogailaičio: didžiojo Lietuvos kunigaikščio dvaro tęstinumo problema, *Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras ir jo epocha = Grand Duke of Lithuania Alexander Jagiellonian and his Time: mokslinių straipsnių rinkinys*, sudarytoja D. Steponavičienė, Vilnius, 2007, p. 47–48; tas pats, Vienas karalius ir du bandymai: karalystės projektai viduramžių Lietuvoje, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 65–66, 2012, p. 41, 44–45; *Lietuvos istorija*, t. V: J. Kiaupienė, I. Lukšaitė, *Veržli Naujųjų laikų pradžia. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1529–1588 metais*, Vilnius, 2013, p. 146–154.

Pagrindiniai šio tyrimo šaltiniai – J. B. Sapiegai skirta korespondencija bei didžiojo kunigaikščio žemėvaldos ir pareigybių suteikimo privilegijos. Politines praktikas Lenkijos karalystėje ankstyvaisiais naujaisiais laikais tyrinėjantis Wojciechas Tygielskis teigia, kad nepaisant įvairių korespondencijos žanro ribotumų, laišakai yra pats geriausias šaltinis, norint tyrinėti asmeninius politinius santykius²⁵. Kol kas LDK vėlyvųjų viduramžių – ankstyvųjų naujųjų laikų kontekste didžiausio tyrėjų dėmesio yra sulaukusi valdovo ir kilmingųjų korespondencija lotynų, vokiečių ir lenkų kalbomis²⁶. Lotyniškų ir vokiškų laiškų rašymo kultūra radosi su katalikiškų misijų veikla pagonišku Lietuvos laikotarpiu bei vystėsi jau po krikšto priėmimo nuo XIV a. pabaigos. XVI a. pirmojoje pusėje laišakai šiomis kalbomis buvo rašomi komunikuojant su katalikiškais užsienio šalimis²⁷. Taip pat laišakai lotynų kalba buvo naudojami katalikų bažnyčios dvasininkų, intelektualų komunikacijoje. Palyginus su lotyniška ir vokiška tradicija, lenkiška Lietuvoje ėmė rasti daug vėliau – maždaug nuo XVI a. ketvirto dešimtmečio pradžios²⁸. Per dešimtmetį ji

²⁵ W. Tygielski, Epistolografia staropolska jako źródło do badania mechanizmów politycznych, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, t. 33, 1988, s. 63–64.

²⁶ Čia paminėsime tik kertinius darbus, atkreiptinas dėmesys į Rūtos Čapaitės ir Dovilės Keršienės tyrimus. Plačiau: R. Čapaitė, Vytauto laišakai kaip Viduramžių epistolinio žanro pavyzdys, *Metraščiai ir kunigaikščių laišakai*, atsakingas red. M. Vaicekauskas, Vilnius, 1996, p. 47–95; R. Jassas, Lietuvos kanclerio Alberto Goštauto memorialas karalienei Bonai (1525), *Šešioliktojo amžiaus raštija*, sudarė A. Samulionis, R. Jurgelėnaitė, D. Kuolys, Vilnius, 2000, p. 25–54; R. Čapaitė, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto kasdienybė pagal jo ir jo amžininkų korespondenciją, *Alytaus miesto istorijos fragmentai*, sud. A. Jakunskienė, Alytus, 2001, p. 18–27; *Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedeminne illustrans*, parengė S. C. Rowell, Vilnius, 2003; D. Keršienė, *Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV–XVI a.: nuo ars dictaminis iki literatūrinio laiško. Dakto disertacija*, Vilnius, 2010; ta pati, XIV–XVI a. LDK valdovo laiškas: tradicija ir modernėjimo procesai, *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 33, 2013, p. 15–52; R. Čapaitė, Sveikatos tema Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto ir jo amžininkų laiškuose, ten pat, kn. 38, 2014, p. 191–252.

²⁷ Taip pat komunikuojant su užsienio partneriais keistasi ir rusėnų kalba rašytais laiškais. Pavyzdžiui, 1534 m. kovo 19 d. laiške LDK iždininkui Ivanui Hornostajui Lenkijos karalystės kancleris ir Krokuvos vyskupas Petras Tomickis atsiprašinėjo, kad ilgą laiką neparašęs laiško, nes neturėjo rusėniškai rašančio dijoko, o lenkiškai I. Hornostajus nesuprantąs: *od dawnych czasow nie pisali ni dla czego jinego, jedno iz na ten czas diaka ruskiego nie mamy, a Twa Miłość hramoty naszej czyść nie umiesz. Listy polskie XVI wieku*, t. 1, pod redakcją K. Rymuta, Kraków, 1998, nr. 24, s. 57.

²⁸ Regis, ankstyviausias žinomas Lietuvos didikų lenkiškai rašytas laiškas yra 1531 m. Vilniaus vaivados Alberto Goštauto laiškas karaliaus sekretoriui Mikalojui Nipšicui: *Listy polskie XVI wieku*, nr. 9, s. 17–18; tokia lenkų kalbos situacija taip pat atsispindi ir privačių dokumentų kontekste XVI a. pirmajame trečdalyje. Anot Mindaugo Klovo, iš to laikotarpio žinomi tik 5 privatūs dokumentai (palyginimui to paties laikotarpio yra žinomi 803 rusėnų ir 282 lotynų kalba surašyti dokumentai). M. Klovas, *Privačių dokumentų atsiradimas ir raida Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje (1529 m.)*. *Dakto disertacija*, Vilnius, 2017, p. 73, 320.

išpopuliarėjo kaip kilmingųjų rašytinės komunikacijos priemonė bei ėmė konkuruoti su rusėniška tradicija²⁹.

Vietinė rusėniškų laiškų rašymo tradicija kaip raštijos kirilica sudedamoji dalis visų pirma radosi ir plito stačiatikiškuose būsimos LDK regionuose jau nuo XI a. pirmosios pusės³⁰. Šios tradicijos plėtros tyrimai Lietuvoje vėlyvaisiais viduramžiais – ankstyvaisiais naujaisiais laikais yra labai sporadiški – daugiausia dėmesio sulaukė lyčių studijų ir materialinės istorijos perspektyvoje³¹. Iš dalies tokią tyrimų situaciją galima apibūdinti perfrazuojant Jūrātės Kiaupienės žodžius, jog stokojama pačių specifinių šaltinių, kaip antai dienoraščių ar laiškų, kitų viešojo ir privataus gyvenimo realijas fiksuojančių užrašų³². Todėl norint suteikti galimybę platesniam tyrėjų ratui susipažinti su specifine rusėniška korespondencija, šio straipsnio priede publikuojamas [1538] m. gegužės 23 d. Jono Haikos laiškas jo ponui – Vilniaus ir Trakų kaštelionui, dvaro maršalui, Lietuvos didžiajam etmonui Jurgiui Radvilai³³. Informacija, perduodama laiške, taip pat teikia svarbių duomenų apie komunikacijos praktikas Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvare, kurios papildoma ir padeda rekonstruoti J. B. Sapiegos atvejį.

J. B. Sapiega didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo dvare ir kanceliarijoje jau nebuvo „naujas žmogus“, tačiau, anot H. Gralos, vienintelės raštininkų dinastijos atstovas LDK³⁴. Šios dinastijos pradininkas, dar J. B. Sapiegos senelis – Simonas Sapiega, 1440–1450 m. valdovo kanceliarijoje ėjo raštininko pareigas³⁵. Regis, S. Sapiegos pastangomis

²⁹ R. Ragauskienė, Valdovas ir didikas: Žygimanto Augusto ir Mikalojaus Radvilos Rudojo 1546–1572 m. komunikacijos modelis jų korespondencijos šviesoje, *Lituanistica*, 1998, nr. 2, p. 13–41; R. Ragauskienė, A. Ragauskas, *Barboros Radvilaitės laišakai Žygimantui Augustui ir kitiems*, Vilnius, 2001, p. 57.

³⁰ Rusijoje komunikacijai naudotas ne popierius, o beržo tošis. Tokių rašto kultūros objektų archeologai yra radę Naugarde, Smolenske, Pskove, Vitebske, Mstislavlyje, Toržoke, Tverėje, Zvenigorode, buvusios Haličo kunigaikštystės teritorijoje ir Maskvoje. Plačiau: S. Franklin, *Writing, Society and Culture in Early Rus, c. 950–1300*, Cambridge, 2002, p. 37–38.

³¹ R. Ragauskienė, A. Ragauskas, min. veik.; R. Ragauskienė, Rusėniška XV a. pab. – XVI a. pr. LDK moterų: valdovių ir didikių korespondencija, *Istorija*, t. 76, 2009, p. 18–29; D. Keršienė, *Ultima serva: Lietuvos didžiosios kunigaikštienės Elenos Aleksandrienės epistolika, Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 43, 2017, p. 73–117; А. Груша, Зачем документы «зашивали»? Об одной внешней форме документов в Великом Княжестве Литовском в конце XIV – первой половине XVI в., *Гістарычна-археалагічны зборнік*, вып. 32, 2017, с. 164–175.

³² J. Kiaupienė, min. veik., p. 139.

³³ Plačiau žr. priedą.

³⁴ Būtent S. Sapiega galėtų būti laikomas „nauju žmogumi“ didžiojo kunigaikščio aplinkoje. Ие. Грала, Дьяки и писари: аппарат управления в Московском государстве и Великом княжестве Литовском (XVI – начало XVIII века), *От Древней Руси к России нового времени. Сборник статей. К 70-летию Анны Леонидовны Хорошкевич*, сост. А. Юрасов, Москва, 2003, с. 152, 160.

³⁵ Sapiehowie. *Materiały historyczno-genealogiczne i majątkowe*, t. 1, Petersburg, 1890, s. 1; M. Michalewiczowa, Sapieha (Sopieha, Sopiężyc, Sopiha) Bohdan, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 34, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1993, s. 591; А. Груша, *Канцелярия...*, с. 142.

valdovo kanceliarijoje savo karjerą XV a. trečiajame trečdalyje taip pat pradėjo du jo sūnūs – Bogdanas, J. B. Sapiegos tėvas, ir Jonas³⁶. Jonas Simonaitis Sapiega ne tik tapo rusėniškojo kanceliarijos skyriaus vadovu ir Aleksandro Jogailaičio žmonos Elenos dvaro kancleriu, bet ir pirmas iš giminės gavo aukščiausias pareigas valstybėje – tapo valdovo maršalu (nuo 1504 m.), vėliau Vitebsko (nuo 1511 m.) ir Palenkės (nuo 1514 m.) vaivada³⁷.

Kopdamas karjeros laiptais J. B. Sapiega sekė dėdės pėdomis, o ne tėvo, kuris tarnybą valdovo kanceliarijoje derino su įvairiausiomis pareigybėmis valstybės periferijoje³⁸. Nėra išlikusių didžiojo kunigaikščio privilegijų, kuriomis J. B. Sapiegai buvo suteiktos valdovo maršalo (nuo 1515 m. pradžios), vėliau Vitebsko (nuo 1517/1520 m.) ir Palenkės (nuo 1529 m.) vaivadų bei Drohičino seniūno (nuo 1531 m.) pareigybės³⁹. Panašaus turinio privilegijų tekstų analizė leidžia daryti prielaidą, kad svarbų vaidmenį suteikiant panašaus rango urėdus atliko aukšto socialinio statuso asmenų (arba grupių, veikiančių kaip korporacija) protekcija ir užtarimas (rusėn. *причину мети, причинити ся, жедати*). Pavyzdžiui, karalienės Bonos protekcija buvo apsirūpinę Motiejus Kločka bei Jonas Hlebavičius, kai jiems 1532 m. buvo suteiktos Vitebsko ir Polocko vaivadų pareigybės⁴⁰. Užtariant visai Ponų tarybai Jonas Zaviša [1519] m. buvo paskirtas pastalininku⁴¹, o Trakų vaivada, Lietuvos didysis etmonas, Braclavo ir Vinicos seniūnas Konstantinas Ostrogiškis 1527 m. žodžiu užtarė valdovui Mikalojų Pacą, kad jam būtų suteikta pakamario pareigybė⁴².

Spartų J. B. Sapiegos karjeros startą galėjo lemti dėdės protekcija – J. S. Sapiegai (†1517) dar esant gyvam, sūnėnas buvo paskirtas valdovo maršalu. Apie tai, kad tokia protekcija galėjo egzistuoti, nedviprasmiškai užsimenama laiškuose, siųstuose pačiam

³⁶ *Sapiehowie*, t. 1, s. 2–22; M. Michalewiczowa, Sapieha (Sopieha, Sowieżyc, Sopiha) Bohdan, s. 591–593; M. Michalewiczowa, Sapieha (Sopieha, Sowieżyc, Sopiha) Iwan (Iwaszko, Jan), *Polski Słownik Biograficzny*, t. 34, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1993, s. 613–618; А. Груша, *Канцьялярыя...*, с. 142, 144–146; T. Jaszczolt, Testament Jana Sapiehy wojewody podlaskiego, *Rezydencja Sapiehów w Dubnie*, t. 2, pod redakcją H. Karwowskiej i A. Andzrejewskiego, Białystok, 2007, s. 89–102.

³⁷ M. Michalewiczowa, Sapieha (Sopieha, Sowieżyc, Sopiha) Iwan (Iwaszko, Jan), s. 613; А. Груша, *Канцьялярыя...*, с. 145–146.

³⁸ B. S. Sapiega 1494–1498 m. buvo Mcensko ir Lubutsko laikytojas, nuo 1501 m. tapo Smolensko okolničiumi, o nuo 1504 m. gavo Aukštadvario vietininko pareigas. M. Michalewiczowa, Sapieha (Sopieha, Sowieżyc, Sopiha) Bohdan, s. 591–593.

³⁹ Taip pat nuo 1507 m. pirmosios pusės jis ėjo valdovo raštininko, o nuo 1511 m. antrosios pusės Trakų pilininko pareigas. А. Груша, *Канцьялярыя...*, с. 149; M. Michalewiczowa, Sapieha (Sopieha, Sowieżyc, Sopiha) Iwan, s. 618; *Urzędnicy centralni*, s. 237.

⁴⁰ *Lietuvos Metrika (1530–1536), 17-oji Užrašymų knyga*, parengė L. Karalius, D. Antanavičius (tekstai lotynų kalba), Vilnius, 2015, nr. 276, 282, p. 276–277, 282.

⁴¹ *Сборникъ матеріаловъ, относящихся къ исторіи пановъ-рады Великаго Княжества Литовскаго*, I. Малиновскій, Томскъ, 1901, № 5, с. 9; *Urzędnicy centralni*, s. 164.

⁴² [...] *устне нас жедать за нимъ, Lietuvos Metrika (1522–1529), 12-oji Užrašymų knyga*, parengė D. Antanavičius, A. Baliulis, Vilnius, 2001, nr. 651, p. 498–499.

J. B. Sapiegai. Pavyzdžiui, [1512] m. vasario 26 d. valstybės išdininko Abraomo Jezofovičiaus laiške užsimenama apie sūnėno ir dėdės itin glaudų bendradarbiavimą didžiojo kunigaikščio dvare⁴³. XVI a. pradžioje valdovo dvare J. B. Sapiega net pravardžiuotas *mažuoju* arba *jaunuoju* Jonu Sapiega⁴⁴, regis, ne tik todėl, kad abu giminaičiai pavadinti tokiu pačiu – Jono (*Ivano*), vardu, bet ir dėl glaudaus jų bendradarbiavimo. Jau po dėdės mirties J. B. Sapiegai kopiant karjeros laiptais teko pasikliauti ir kitų artimų aukšto socialinio statuso asmenų užtarimu⁴⁵ bei tėvo (†1512) sukauptu ekonominiu kapitalu⁴⁶.

Bent XVI a. pirmosios pusės protekcijos ir užtarimo atvejų, priešingai nei XVI a. vidurio – antrosios pusės⁴⁷, nereikia tapatinti išskirtinai su patronato reiškiniu. Siekdami paveikti valdovo valią kilmingieji ieškojo galingiausiųjų užtarimo, net jei tie galingiausiai buvo jų nedraugai ar priešai. Toks užtarimas galėjo būti tiesiog „nusipirktas“ arba įkainotas tam tikra pinigų suma. Būtent tokią situaciją išspręsti didžiojo kunigaikščio dvare, tuo metu buvusiame Krokuvoje, turėjo J. Radvilos tarnybininkas J. Haika⁴⁸. Regis, pagrindinis tarnybininko apsilankymo dvare tikslas buvo J. Radvilos siekis gauti tuo metu laisvą Trakų vaivados pareigybę. Valdovo palankumo buvo siekiama išskirtine dovana – sakalu albinosu. Taip pat nepalikta nuošalyje su J. Radvila konfliktavusi karalienė Bona⁴⁹. Jau iš pirmosios audiencijos J. Haikai buvo aiški priešiška – t. y. nepakitusi, jos

⁴³ [...] *порозумевши в тих листех рѣчи мои, и згодивши ся поспол з дядею вашею м(и)л(о)сти, панам Иванам, и рачил за мною ласкаве ся до з(о)с(по)д(а)ря его м(и)л(о)сти причинити [...]*, А. Ручков, „Ни на кого надеи не маю...“, nr. 5, p. 118.

⁴⁴ Pavyzdžiui, 1510 m. privilegijose Jonui Liutaurui Chreptavičiui. [...] *Iwachno Sapieha iuniori [...]*; [...] *Iwachno minore Sapieha [...]*. *Lietuvos Metrika (1499–1514), 8-oji Užrašymų knyga*, parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, D. Antanavičius, Vilnius, 1995, nr. 526, 527, p. 378, 380; tokiu pat mažybiniu Ivachnos (*Ивахну*) vardu į J. B. Sapiegą kreipiasi nedatuotame laiške iš Aukštadvario taip pat jo motina, kunigaikštytė Teodora Drutška-Sokolinska Sapiegienė. [b. d.], Riksarkivet, Skoklostersamlingen, E8610:2 (Skoklostersamlingen Ryska och Polska brev N:O 352), nr. 62 [be paginacijos].

⁴⁵ Pavyzdžiui, Konstantino Ostrogiškio. Plačiau: В. В а р о н і н, Иван Сямёнавіч і Иван Багданавіч Сапегі: дзве кар’еры на фоне эпохі, *Сапегі: асобы, кар’еры, маёнкі*, Мінск, 2018, с. 11–12.

⁴⁶ Apie XVI a. pirmosios pusės valdovo kanceliarijos raštininkų ekonominį potencialą plačiau: А. Г р у ш а, *Документальная письменность*, с. 317–318.

⁴⁷ Pavyzdžiui, M. Radvilos Rudojo jo klientams – didžiojo kunigaikščio sekretoriams: R. Ragauskienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris*, p. 166.

⁴⁸ Plačiau žr. priedą.

⁴⁹ Pavyzdžiui, 1535 m. liepos 23 d. Albertas Goštautas laiške J. Radvilai perdavė tokius jiems skirtus karalienės Bonos grasinimus: [...] *а не мам деи [...]* *жадных противников, толко тебе а другого приятеля твоего, але деи, если жив Бог есть на небе, тогда я так вам поведаю, иж не толко на вас, але и на детех ваших того мстити буду и хочу [...]*. Žr.: *Радзивилловские акты из собрания Российской национальной библиотеки: первая половина XVI в.*, сост. М. Кром, (toliau – *Радзивилловские акты*), Москва–Варшава, 2002, № 80, с. 174; plačiau apie Radvilų ir Alberto Goštauto konfliktą su karaliene Bona žr.: W. P o s i e c h a, *Królowa Bona (1497–1557): czasy i ludzie odrodzenia*, t. 3, Poznań, 1958, s. 102–112, 163–167.

pozicija J. Radvilos atžvilgiu, tačiau nuo to poreikis gauti būtent karalienės užtarimą nesumažėjo⁵⁰. Per kitą audienciją, kad Bona „maloningai mano poną Jo Karališkai Mylistai užtartų“⁵¹, J. Hajka savo pono vardu pasiūlė jai 1000 lenkiškų auksinų⁵².

Labai panašių motyvų vedamas XVI a. antrojo dešimtmečio viduryje, norėdamas iš valdovo gauti valdą, elgėsi dvarionis Vosylius Vkolovas (*Уколов, Вколов*)⁵³. Ieškodamas užtarėjų jis kreipėsi į Vilniaus vaivadą ir Lietuvos didįjį etmoną. Teisme Vosylių kaltinę broliai teigė, kad jis, pasitelkęs bendrus pinigus, turėjo kreiptis (rusėn. *чолом бити*)⁵⁴ į valdovą, kuris tuo metu vyko iš Lietuvos į Lenkiją, kad jiems būtų suteiktas Volkovičių kaimas Naugarduko paviete⁵⁵. Atsakovo teisme pateikti argumentai ir pats teismo sprendimas leidžia manyti, kad šioje „finansinėje operacijoje“ panaudoti tik paties V. Vkolovo pinigai. Bent V. Vkolovas taip apibūdino šį sandorį – „kreipiausi į valdovą, tarpininkaujant Vilniaus vaivada M. Radvilai ir Vilniaus kaštelionui, didžiajam etmonui kunigaikščiui K. Ostrogiškiui“⁵⁶.

Atlikto J. B. Sapiegos aplinkos prozopografinio tyrimo duomenys⁵⁷ ir [1507]–[1515] m. jam skirti laišškai⁵⁸ neleidžia detalizuoti, kaip kildamas karjerės laiptais jis nau-

⁵⁰ [...] *што ся дотыче кролевое еѣ м(и)л(о)сти, како почала быти не ласкава ку вашои м(и)л(о)сти, так и тепере в тои мѣре трва, не взналом по неи жадное отмѣнности, абы ся хотя мало полѣпишла [...]*. Žr. priedą.

⁵¹ [...] *м(и)л(о)стиве а ласкаве ся за паном моим причинити ку его кролевскои м(и)л(о)сти [...]*. Žr. priedą.

⁵² Tai sudarė 24 tūkst. lietuviškų grašių (arba 400 kapų grašių). Už tokią sumą XVI a. pirmojoje pusėje galima buvo įsigyti apie 480 jaučių arba 800 karvių bandą; remiantis Gedimino Lesmaičio tyrimais, metams galima buvo nusamdyti 100 raitelių arba 200 pėstininkų būrį. *Pirmasis Lietuvos Statutas. Tekstai senąja baltarusių, lotynų ir senąja lenkų kalbomis*, t. 2, d. 1, parengė S. Lazutka, I. Valikonytė, E. Gudavičius ir kiti, Vilnius, 1991, p. 286; G. L e s m a i t i s, *LDK samdomoji kariuomenė XV a. pabaigoje – XVI a. antrojoje pusėje*, Vilnius, 2011, p. 151–152. Kita vertus, tai buvo dešimt kartų mažesnė suma už tą, kurią, anot gandų, Grigas Girgaitis Astikaitis turėjo sumokėti už Kauno seniūnijos valdymą. Plačiau žr. priedą.

⁵³ Plačiau: 1516 m. sausio 16 d. valdovo komisorių teismo sprendimas Vosylius Vkolovo ir jo brolių byloje dėl Volkovičių kaimo Naugarduko paviete. *Русская историческая библиотека*, t. 20: *Литовская Метрика, Книги судных дел* (toliau – *РИБ*, t. 20), Санктпетербург, 1903, столб. 269–272; privilegija datuojama 1514 m. gruodžio 27 d. *Lietuvos Metrika (1511–1518), 9-oji Užrašymų knyga*, parengė K. Pietkiewicz, A. Baliulis, Vilnius, 2003, nr. 175, p. 155.

⁵⁴ Plačiau apie šią praktiką: J. B a r d a c h, *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVII w.*, Warszawa, 1970, s. 379–390; А. Г р у ш а, *Документальная письменность*, с. 389–396; А. Груша, *И вновь о взаимных дарах: добрососедство, прагматизм и благотворительность в отношениях между русинами и литвинами в Великом княжестве Литовском в первой половине XVI века*, *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*. 2015, № 2(18), 2015, с. 174–177.

⁵⁵ *РИБ*, т. 20, столб. 270.

⁵⁶ [...] *биль есми чоломъ господарю его милости чересь пана Миколаж Миколаевича, воеводу Виленского, а чересь князя Костянтина Ивановича Строзского, пана Виленского [...]*, ten pat, t. 20, st. 271.

⁵⁷ Dėl ribotos straipsnio apimties suregistruoti prozopografinio tyrimo duomenys neskelbiami.

⁵⁸ Plačiau: A. R y č k o v, „Ни на кого надеи не маю...“, p. 105–128.

dojosi ekonominiu kapitalu, dėdės ar tėvo, kitų asmenų užtarimu ir protekcija. Nepaisant to, laiškų duomenys leidžia užčiuopti komunikacines praktikas, kurių metu J. B. Sapiega turėjo galimybę kaupti galią. Pavyzdžiui, už aktyvų tarpininkavimą atgaunant sidabrą, kurio dalis galėjo atitekti valdovui, K. Ostrogiškis žadėjo J. B. Sapiegai „tuo pačiu – brolišku rūpesčiu ir paslaugomis, atsilyginti, koku tik reikalu kada būčiau reikalingas viešpačiui ir mano maloningajam broliui būčiau reikalingas“⁵⁹. Iš tiesų, būsimo Trakų vaivados galia J. B. Sapiegai teko pasinaudoti ne kartą, bet ne kylant karjeros laiptais, o bandant išlaikyti savo aukštą padėtį, gerą vardą ir ekonominį kapitalą⁶⁰. 1528 m. K. Ostrogiškis užtarė J. B. Sapiegą valdovui po to, kai sulaukė Kameneco vyskupo Lauryno Miendzyleskio kaltinimų valdovo ir valstybės išdavyste⁶¹. Tais pačiais metais (arba kitų metų pradžioje) K. Ostrogiškiui teko dar kartą „užtarti ir duoti patarimą“ valdovui, kad kilusiame konflikte su Vitebsko bajorais ir miestiečiais iš J. B. Sapiegos nebūtų atimta Vitebsko vaivados pareigybė⁶².

Už galimą poveikį arba įtaką valdovo sprendimų priėmimui J. B. Sapiegai žadėjo atsilyginti ne tik jau minėti M. Radvila, A. Jezofovičius ar K. Ostrogiškis, bet ir kitas Ponų tarybos narys – valdovo maršalas, Gardino seniūnas Stanislovas Kiška⁶³ bei giminaičiai: Drohičino vietininkas Jonas Steckaitis, valdovo dvaro ir Trakų arklidininkas, Valkininkų ir Lieponių vietininkas, Gardino girininkas Jokūbas Kuncevičius ir Vosylius Simonaitis Sapiega⁶⁴. Be abejo, J. B. Sapiega įvairias paslaugas valdovo dvare galėjo teikti kur kas platesniam kilmingųjų ratui, kadangi apie konkrečius atvejus žinome iš fragmentiškai išlikusios, tačiau unikalų duomenų teikiančios korespondencijos. Būtent laišškai taip pat leidžia kalbėti apie raštininko J. B. Sapiegos galią daryti įtaką valdovo sprendimams. Regis, ši galia leido jam kaupti valdžią, plėsti socialinius ryšius ir didinti ekonominį kapitalą.

⁵⁹ [1512–1513, 1515] m. rugpjūčio 28 d., ten pat, nr. 7, p. 124.

⁶⁰ В а р о н і н, Іван Сямёнавіч і Іван Багданавіч Сапегі..., с. 11–12.

⁶¹ 1528 m. Jono Zambockio laiškas Krokuvos vyskupui Petriui Tomickiui, *Acta Tomiciana*, t. 10, Posnaiae, 1899, nr. 270, p. 253–254; jei kaltinimai būtų pasitvirtinę, už šį nusikaltimą grėšė mirties bausmė ir turto konfiskavimas valdovo išdo naudai. M. Dyjakowska, Kara konfiskaty majątku za *crimen laesae maiestatis*, *Podstawy materialne państwa. Zagadnienia prawnohistoryczne*, red. D. Bogacz, M. Tkaczuk, Szczecin, 2006, s. 601–614.

⁶² [po 1528 m. spalio 3 d.] Žygimanto Senojo sprendimas Vitebsko žemės bajorams ir miestiečiams [...] *жедал и радиль* [...]. *Lietuvos Metrika (1528–1538), 15-oji Užrašymų knyga*, parengė A. Dubonis, Vilnius, 2002, nr. 35, p. 78.

⁶³ А. Р у ч к о в, „Ни на кого надеи не маю...“, nr. 3, p. 114–116.

⁶⁴ Ten pat, nr. 1, 4, 8, p. 110–112, 116–117, 124–125; J. Steckaitis ir J. Kuncevičius buvo vedę J. B. Sapiegos seseris – Bogdaną ir Oną. V. S. Sapiega J. B. Sapiegos dėdė (tėvo brolis); *Sapiehowie*, t. 1, s. 9, 22–23; M. M i c h a l e w i c z o w a, Sapieha (Sopieha, Sopiezye, Sopiha) Bohdan, s. 592.

Anot A. Hrušos, išskirtinį kanceliarijos raštininko statusą liudija rusėniškas terminas *радный присяжный писар* (liet. prisiekęs tarybos raštininkas)⁶⁵. Tenka pabrėžti, kad siedamas šią pareigybę su Ponų tarybos veikla A. Hruša teisus tik iš dalies. Susidūręs šaltiniuose su šiuo terminu tik kartą, istorikas iškėlė hipotezę, jog taip buvo vadinami visi aukščiausio statuso kanceliarijos tarnautojai, galėję dalyvauti Ponų tarybos pasitarimuose⁶⁶. Atidžiau įsiskaičius į minimą šaltinį matyti, kad istorikas praleido labai svarbią detalę, kuri leidžia kvestionuoti iškeltą prielaidą, nes šaltinyje minima ne abstrakti „taryba“ arba Ponų tarybos institucija, o *писара нашего [pabraukta mano – A. R.] радного присяжного*⁶⁷. Šis teismo sprendimas buvo surašytas valdovo vardu, todėl dokumente minimas ne prisiekęs Ponų tarybos, bet prisiekęs siaurosios (arba kitaip vadinamos vyriausiosios) valdovo tarybos raštininkas. Kol kas buvo žinoma tik apie vieną tokį išskirtinį raštininką – būtent minėtu terminu 1541 m. buvo pavadintas kanceliarijoje dirbęs Michailas Vosylevičius Sviniuskis⁶⁸. Vertėtų papildyti A. Hrušos pastabas, kad šis raštininkas ne tik galėjo dalyvauti slaptuose pasitarimuose, bet ir lydėjo valdovą kitų privačių audiencijų metu⁶⁹, tvarkė valdovo korespondenciją⁷⁰. Laiškai, skirti J. B. Sapiegai, leidžia paankstinti šio instituto atsiradimą, „iš arčiau“ stebėti jo galią ir kompetencijas, nes labai panašiai (neminint tik priesaikos)⁷¹ [1511] m. birželio 29 d. laiške į J. B. Sapiegą kreipėsi S. Kiška – „Jo Mylistos [siaurosios] valdovo tarybos raštininkui“⁷².

Reziumuojant J. B. Sapiegos korespondentų pateiktą „idealų modelį“, siaurosios valdovo tarybos raštininkas naudojosi asmenine galia teikti informaciją valdovui (perskaityti laiškus ir perduoti žinias), ją komentuoti, detalizuoti ir, visų svarbiausia, lemti, kad didysis kunigaikštis priimtų reikiamą sprendimą⁷³. Fragmentiški XVI a. pradžios šaltiniai neleidžia atsakyti į klausimą, kokiais konkrečiais atvejais šis raštininkas darė įtaką valdovo valiai. Ponų tarybos narių ir giminaičių laiškuose J. B. Sapiegai išsakyti prašymai,

⁶⁵ Plačiau: А. Г р у ш а, *Канцелярия...*, c. 57; *Lietuvos Metrika (1540–1543), 12-oji Teismų bylų knyga*, parengė I. Valikonytė ... [et al.], (toliau – *LM 231*), Vilnius, 2007, nr. 66, p. 76.

⁶⁶ А. Г р у ш а, *Канцелярия...*, c. 57.

⁶⁷ *LM 231*, nr. 66, p. 76.

⁶⁸ Ten pat, p. 76; А. Г р у ш а, *Канцелярия...*, c. 57. Plačiau apie M. V. Sviniuski: H. Lulewicz, Świniuski Michajło Wasilewicz, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 51, Warszawa–Kraków, 2017, s. 593–596.

⁶⁹ Pavyzdžiui, anot J. Haikos, jo audiencijoje pas Žygimantą Senajį taip pat dalyvavo valdovo raštininkas Michailas Vosylevičius Sviniuskis, o pas Boną – neįvardytas raštininkas. Plačiau žr. priedą.

⁷⁰ Pavyzdžiui, *Радзивилловские акты*, № 9–15, 17, 24, 26, 30, c. 61–68, 70, 78, 79–81, 84–85.

⁷¹ Anot A. Hrušos, raštininko priesaika atsirado tik po 1516 m., pertvarkius kanceliarijos darbą. А. Г р у ш а, *Канцелярия...*, c. 57, 62–70; raštininko priesaika: *Lietuvos Metrika (1522–1530), 4-oji Teismų bylų knyga*, parengė S. Lazutka, I. Valikonytė, ... [et al.], Vilnius, 1997, nr. 25, p. 59.

⁷² [...] *писару радному з(оспо)д(а)ря его м(у)л(о)сти* [...]. А. Ручков, „Ни на кого надеи не маю...“, nr. 3, p. 114.

⁷³ Pavyzdžiui, ten pat, nr. 1, 8, p. 124–125.

susiję tiek su privačiais⁷⁴, tiek su valstybės⁷⁵ reikalais, ir gana šabloniškas būsimo užtarimo veiksmų aprašymas leidžia kelti hipotezę, kad praktika kreiptis į valdovo tarybos raštininką prašant užtarimo ankstyvaisiais naujaisiais laikais buvo politinės kultūros dalis. K. Ostrogiškio pavyzdys rodo, kad tokie prašymai nebuvo bevaisiai, nes J. B. Sapiegos pozicija galėjo nulemti valdovo sprendimą, kuris prieštaravo nusistovėjusiai tvarkai. Pats K. Ostrogiškis tokiais žodžiais apibūdino šį veiksma: „Dėl Jūsų Mylistos [...] užtarimo Jo Mylista [valdovas] įsakė man be jokio mokesčio [pabraukta mano – A. R.] tą sidabrą gražinti.“⁷⁶

Sunku pasakyti, kada tiksliai valdovo aplinkoje atsirado siaurosios valdovo tarybos raštininko pareigybė. Jos atsiradimą turėjo paspartinti rašto kultūros plėtra ir aukščiausiosios valdžios institucionalizacija ankstyvaisiais naujaisiais laikais. Formaliai žiūrint į šios pareigybės statusą didžiojo kunigaikščio kanceliarijoje, vargu, ar ji prilygo sekretoriaus, tačiau tikrai buvo panaši į kitų raštininkų bei pranoko dijokų padėtį⁷⁷. Valstybės valdžios struktūrų kontekste siaurosios valdovo tarybos raštininkų galia turėjo būti itin didelė, nes tokie tarnautojai, nuolat lydėdami didįjį kunigaikštį, dalyvaudavo sprendžiant valstybinius ir privačius reikalus aukščiausiuoju lygmeniu. Ši galia buvo itin aktuali tuo metu, kai J. B. Sapiega buvo kanceliarijos tarnautojas, nes preliminariais skaičiavimais, 1507–1515 m. Žygimantas Senasis daugiau nei pusę laiko rezidavo ne Lietuvoje, o Lenkijoje⁷⁸. Tokiomis sąlygomis Ponų tarybos nariai ir dalis Lietuvos kilmingųjų siekė neformaliu asmeniniu ryšiu papildyti oficialią komunikaciją, kuri buvo vykdoma tariantis seimuose bei siunčiant pasiuntinybes, su Lenkijoje rezidavusiu valdovu. Vargu, ar šis neformalus ryšys galėjo konkuruoti su oficialios komunikacijos praktikomis, greičiau papildė jas⁷⁹, tačiau to užteko, kad valdovo tarybos raštininkui būtų suteikta išskirtinė galia.

Nors ši pareigybė raštininkui suteikė išskirtinę galią, ji nepasizymėjo aukštu socialiniu statusu arba prestižu. Matyt, J. B. Sapiegos karjeros vingius reiktų vertinti bū-

⁷⁴ Pavyzdžiui, [1507 m. pirma pusė – iki 1509 m. liepos 7 d.]. J. Steckaičio laiškas, kuriame prašo informuoti didįjį kunigaikštį, kad žemionys – Strusai ir Oziablai, neteisėtai užvaldė jo tėvoniją; ten pat, nr. 1, p. 110–112.

⁷⁵ [1515] m. kovo 11 d. J. Kuncevičiaus laiškas, kuriame prašo informuoti valdovą apie kilusį konfliktą su Trakų vaivada dėl medienos, reikalingos valdovo arklidžių statyboms Trakuose bei Valkininkuose; ten pat, nr. 8, p. 124–125.

⁷⁶ [...] *Его м(и)л(о)сть на причину вашее м(и)л(о)сти [...] казал ми тоє срѣбро без каждаго датку п̄нъязеи выдати [...]*; ten pat, nr. 7, p. 123.

⁷⁷ Plačiau apie kanceliarijos dijokus, raštininkus ir sekretorių: А. Г р у ш а, *Канцелярия...*, с. 44–57.

⁷⁸ Plačiau: Н. Б е р е ж к о в, *Итинерарий великих князей Литовских по материалам Литовской Метрики (1481–1530)*, *Археографический ежегодник, за 1961 год*, под ред. М. Тихомирова, Москва, 1962, с. 192–199; А. G a s i o r o w s k i, *Itineraria dwu ostatnich Jagiellonów*, *Studia Historyczne*, rocz. 16, 1973, zes. 2(61), s. 258–261.

⁷⁹ Apie tai užsimena taip pat laišku J. B. Sapiegai autoriai: J. Steckaitis, A. Jezofovičius, M. Radvila, J. Kuncevičius. А. R y č k o в, „Ни на кого надеи не маю...“, nr. 1, 5, 6, 8, p. 110–112, 118–122, 124–125.

tent šioje perspektyvoje. Dar būnant kanceliarijos tarnautoju jam buvo suteikta valdovo maršalkos pareigybė⁸⁰, o vėliau, po 1516 m. jis iškeitė darbą kanceliarijoje į aukštesnio statuso Vitebsko ir Palenkės vaivadų pareigas. Bent jau K. Ostrogiškio užtarimas ir globa leidžia manyti, kad dirbant kanceliarijoje susiklostę neformalūs J. B. Sapiegos ryšiai davė apčiuopiamos naudos – dėl šių ryšių jis turėjo galimybę tiek kopti socialinės karjeros laiptais, tiek išsaugoti aukštą turimą statusą. Tačiau aukštesnis socialinis statusas negarantavo tokios pat galios, kokia jis naudojosi būdamas artimiausioje valdovo aplinkoje. Be to, po galingų J. B. Sapiegos globėjų ir užtarėjų – S. Kiškos (†1513–1514 m. sandūra), M. Radvilos (†1521 spalio / lapkritis; arba 1522 m. sausis) ir K. Ostrogiškio (†1530) mirties⁸¹ jis nesugebėjo išsaugoti pasiekto statuso arba garantuoti jo perdavimą savo palikuonims. Dėl neaiškių aplinkybių 1544 m. patekęs į valdovo nemalonę, buvo įkalintas, vėliau išleistas į laisvę, tačiau turėtų maršalkos ir vaivados pareigybių nebeatgavo – tik savo žemėvaldą ir Drohičino seniūnijos valdymą⁸².

Išvados

Sėkmingas J. B. Sapiegos karjeros startas priklausė nuo kelių tarpusavyje susijusių veiksnių. Be abejo, itin svarbi vėlyvaisiais viduramžiais – ankstyvaisiais naujaisiais laikais buvo besiformuojanti Sapiegų šeimos tradicija. Didžiojo kunigaikščio kanceliarijoje ėjo pareigas jau trečia šios šeimos karta, todėl J. B. Sapiega nebuvo „naujas žmogus“ valdovo aplinkoje. Išskirtinis dėdės socialinis statusas, peržengęs tarnybos kanceliarijoje ribas, ir tėvo sukauptas ekonominis kapitalas galėjo garantuoti ne tik socialinio statuso tęstinumą, bet numatė ir tam tikrą jo augimą. Tokioje perspektyvoje turėtų būti vertinamas faktas, kad maždaug po dešimties metų tarnybos valdovo kanceliarijoje, dėdei dar esant gyvam, J. B. Sapiega gavo maršalo pareigybę, formaliai užtikrinusią jam vietą Ponų taryboje.

Laiškų analizė atskleidė, kad J. B. Sapiega, būdamas dar kanceliarijos tarnautoju, naudojosi išskirtine galia, nes ėjo siaurosios valdovo tarybos raštininko pareigas. Toks raštininkas dalyvaudavo slaptuose didžiojo kunigaikščio pasitarimuose, lydėdavo valdo-

⁸⁰ Kitaip, nei manė A. Hruša, valdovo maršalo pareigybės suteikimas J. B. Sapiegai turėtų būti vertinamas kaip socialinio statuso arba asmens prestižo pakėlimas, bet ne kaip galimybė dalyvauti Ponų tarybos pasitarimuose. А. Г р у ш а, *Канцелярыя...*, с. 57.

⁸¹ *Województwo Trockie*, s. 226, 335; Z. W o j t k o w i a k, Ostrogski Konstanty Iwanowicz, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 24, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1979, s. 486.

⁸² Valdovui už J. B. Sapiegą laidavo jo žmonos brolis Teodoras Sanguškaitis ir kiti neįvardyti asmenys. *Archiwum ksiąząt Sanguszków w Slawucie (1535–1547)*, t. 4, wydane przez B. Gorczyka, Lwów, 1890, nr. 328, s. 408–409; M. M i c h a l e w i c z o w a, Sapieha (Sopieha, Sopięc, Sopiha) Iwan, s. 620.

vą privačių audiencijų metu, tvarkė jo korespondenciją. Buvimas šalia valdovo suteikė J. B. Sapiegai galimybę teikti brokerio paslaugas Lietuvos kilmingųjų ir valdovo komunikacijoje, ypač tuo metu, kai didysis kunigaikštis rezidavo Lenkijoje. Jis ne tik informuodavo valdovą apie įvairius – privačius ir su valstybės reikalais susijusius, jų prašymus, bet ir galėjo nulemti valdovo sprendimą. Ši galia leido J. B. Sapiegai akumuliuoti valdžią, užmegzti ne vertikalius pavaldumo, o horizontalius draugystės ryšius su aukščiausiojo statuso kilmingaisiais. Užmegzti ryšiai lėmė jo paties statuso augimą bei tapo šio statuso stabilumo garantais. Galima sakyti, kad J. B. Sapiega net tapo šių darbo kanceliarijoje metu užmegztų ryšiu įkaitu, mat po S. Kiškos, M. Radvilos ir K. Ostrogiškio mirties jis nesugebėjo išsaugoti pasiekto socialinio statuso bei perduoti jo savo palikuonims.

Atliktas tyrimas taip pat padeda suformuluoti naujų tyrimų perspektyvas, ypač valstybinių struktūrų formavimosi kontekste ankstyvaisiais naujaisiais laikais. Verta atkreipti dėmesį į sekretoriaus ir siaurosios valdovo tarybos raštininko funkcijų persidengimą didžiojo kunigaikščio kanceliarijoje. Taip pat atkreiptinas dėmesys į siaurosios valdovo tarybos (istoriografijoje dar vadinamos vyriausiosios tarybos) institucijos funkcionavimą vėlyvaisiais viduramžiais – ankstyvaisiais naujaisiais laikais. Regis, atsiradus Ponų tarybai ir seimo institucijoms, siauroji valdovo taryba neprarado savo funkcijų ar aktualumo, o valdovui reziduojant Lenkijoje, net įgavo naujų veiklos formų.

PRIEDAS

Krokuva, [1538] m. gegužės 23 d.

Vilniaus ir Trakų kašteliono, dvaro maršalkos, Lietuvos didžiojo etmono Jurgio Radvilos tarnybininko Jono Haikos laiškas savo ponui, kuriame informuoja apie karaliaus ir karalienės poziciją dėl Trakų vaivados urėdo suteikimo Jurgiui Radvilai bei praneša kitas naujienas ir gandus iš valdovo dvaro Krokuvoje.

Orig: Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Warszawskie Radziwiłłów, Dział V, nr. 5080. Originalas, popierius, lapo matmenys – 33,5x44 cm. Tekstas surašytas juodu rašalu. Lapai, sulankstyti in folio, sudaro 12 puslapių, iš kurių du yra tušti (nenumeruoti), o dešimtyje yra surašytas laiško turinys (p. 11–20). Laiško lapai perrišti pilku siūlu ties kairės kraštinės viduriu. Kiekvienas in folio lapas dešimtyje vietų yra įpjautas maždaug 0,5 cm skersmens įpjovomis (matuojant lapą vertikaliai iš viršaus į apačią ties 7,5 cm – pirma, antra ir trečia įpjova, ties 10 cm – ketvirta ir penkta, ties 23 cm – šešta ir septinta, ties 25 cm – aštunta, devinta ir dešimta; matuojant horizontaliai: ties 1,5 cm – pirma, ketvirta, šešta ir aštunta, ties 13–15 cm – antra, penkta, septinta ir devinta, ties 20 cm – trečia ir dešimta). Iš šių įpjovų galime spręsti, kad sulankstytas laiškas turėjo būti pervertas popierine juoste, kurios galai buvo priklijuojami prie laiško vaško antspaudo. Nei antspaudo, nei jo vaško dėmės nėra, todėl manytina, kad prie šio laiško buvo „prisiūti“ ir kiti laišakai, siųsti Lenkijos pareigūnų, apie kuriuos užsimenama laiško turinyje. Vandenženklis: Odrowąż, panašus į Edmundo Laucevičiaus pateiktą nr. 1078⁸³, tačiau šiame vandenženkllyje pavaizduoti iš abiejų strėlės galo pusių ties lanko rankena du apskritimai. Marginalijos: pirmo nenumeruoto puslapio ir 15 puslapio viršutinėse dalyse, ties viduriu, mėlyno tušo antspaudas: „AR, dz. V“. 20 puslapio apačioje archyvaro prierašas: „Найко“. Po juo šešių eilučių įrašas kitu braižu: „o woiewodstwo Trockie y o krolową Boną y o krzczota posłaneg(o) krolowi a krol cesarzowi tureckie[mu]“.

|| [11] М(и)л(о)стивыи пане! Што ваша м(и)л(о)сть рачили мене послати до короля его м(и)л(о)сти с кречетом, ино ја приѣхал до Кракова в середу на другои недѣли по Велицедни⁸⁴. Корол ег(о) м(и)л(о)сть не вымовне был вдячон тому кречету и ласкаве ег(о) м(и)л(о)сть мене в справах вашео м(и)л(о)сти выслуhal, а кречета и соколничоѳ(о) Ивана⁸⁵ росказал его м(и)л(о)сть мнѣ, абых при собѣ в госпо-

⁸³ E. Laucevičius, *Popierius Lietuvoje, XV–XVIII a. Atlasas*, Vilnius, 1967, nr. 1078, p. 170.

⁸⁴ 1538 m. Šv. Velykos buvo švenčiamos balandžio 21 d. sekmadienį, todėl į Krokuvą J. Haika (laiško autorius) atvyko gegužės 1 d.

⁸⁵ Asmuo neidentifikuotas.

де ховал поки ег(о) м(и)л(о)сть посла до цѣсаря турецког(о)⁸⁶ мѣл *отправити*. Так же было тог(о) целый тыиден поки ег(о) м(и)л(о)сть посла до турек *отправил*. На день с(вя)того Станислава⁸⁷ посол выехал, нѣякии пан брѣстьский, воеводич рок-гозинский⁸⁸, почту с ним *пятьдесят* коней поѣхало. А поки ещо ег(о) м(и)л(о)сть посла был не *отправил*, мало не *каждог(о)* дня, по мене слал, абых с кречетом у ег(о) м(и)л(о)сти был, бо так был его м(и)л(о)сть *росказал*: „кеды по тебе пошлем, теде к нам *придеи*“. Так же ег(о) м(и)л(о)сть и до королевое частокрот мене с тым кречетом сылал. А ино гды сам ег(о) м(и)л(о)сть до королевое с тым птахом *хожил*, велико ся в нем *кохаючи*, и до панов и до бискупов его м(и)л(о)сть мене з ним сылал, указуючи, *яко бы якии великии див*. Чаму *ж* вси панове были *вдячни*, *и ж* ваша м(и)л(о)сть ку тои потребе ег(о) м(и)л(о)сти тог(о) кречета послали, бо *деи* над вси дары то *ест* цѣсарю *навдячнѣишии дар*. А кды ег(о) м(и)л(о)сть до цѣсаря *отправлял*, *росказал* Ивану, соколничому *вашое м(и)л(о)сти*, с тым кречетом до цѣсаря *ехати*. Мѣл *теж* ег(о) м(и)л(о)сть два кречеты у себе *простых* и *тых* до цѣсаря *послал*. *Нижели* *мысливцов* *годных* ку тому не мѣл. Ино *пан* *подскарбии* *Спытек*⁸⁹ *повѣдил* его м(и)л(о)сти: || [12] „*и ж* *Гаико*⁹⁰ *принес* мнѣ *ястраба*, ма при собе *соколника* *панског(о)*“. *Корол*, ег(о) м(и)л(о)сть, по мене *послал* и *пытал*, *ест* ли бых *каторог(о)* *соколника* *вашое м(и)л(о)сти* мѣл при собѣ. *Ѧ* *повѣдил*, *и ж* *мам*. Его м(и)л(о)сть *росказал* и тог(о) *соколника* з *Бваном* *послати*. *Вшак* же *деи* они *зася* с *послом* к нам *приѣдутъ*, а мы их ку *пану* его м(и)л(о)сти *отправим*. А так *Иван* и *Левша*⁹¹ с *послом* до *турок* поѣхали, *ваша м(и)л(о)сть г(о)с(по)д(а)рь* *мои м(и)л(о)стивыи*, *рачте* о том *вѣдати*.

А *потом*, на *завтреѣ*⁹², по *отправеню* *посла*, *росказал* ми ег(о) м(и)л(о)сть в себе *быти*, и *призвавши* к собѣ: „*Гаику*, *пану* *своему* *повѣд* *от* нас – *ласка* *наша*, а за кречета ег(о) м(и)л(о)сти *дякуи*. А што *еси* нам *мовил* в *справах* *пана* *своег(о)* о *воеводства* *троцкое*, *повѣд* *от* нас *пану*, *нехай* в *ласце* *нашои* не *вутпи*, *або* *вѣм*, *мамы* на *добром* *баченю* *послуги* ег(о) м(и)л(о)сти и *важimy* *собѣ* его м(и)л(о)сть *яко* *пана* а *высокоряду* *нашу*, а в том *столцу*, *Троцком* *воеводстве*, ег(о) м(и)л(о)сти *упослѣдити* *нехцемы*, *нехай* его м(и)л(о)сть *будет* *добреи* *надѣи* по нас, *едно ж*, *нехай* *малыи* *час* *се* *трва*“. *Потом* его м(и)л(о)сть *рек*: „А *тобѣ*, *Гаику*, за *твое*

⁸⁶ Osmanç imperijos sultonas Suleimanas I (†1566).

⁸⁷ Gegužės 8 d.

⁸⁸ Erazmas Kretkovskis (*Erazm Kretkowski*, †1558). 1538 m. sausį buvo paskirtas Kujavijos Bresto vaivada.

⁸⁹ Jonas Spitekas Tarnovskis (*Jan Spytek Tarnowski*, †1553).

⁹⁰ Jonas Haika (apie †1580).

⁹¹ Asmuo neidentifikuotas.

⁹² Gegužės 9 d.

послуги росказалисмы *дати* адамашек на шата, Михаиле⁹³, *отправ* же Гаика, не-
хаи ся не трави“.

А што ся дотыче жалобы воита луцкоз(о)⁹⁴ и описаниа нѣкоторых кн(я)жат
волынских⁹⁵ противко особы вашею м(и)л(о)сти. На то ез(о) м(и)л(о)сть к(о)рол
повѣдил: „Иж то сулацне рѣчи, часом своим будут на слушнои мѣре поставены. А
што ез(о) м(и)л(о)сть през лист свои и през тебе ознаимил, иж воит луцкии уряд-
ни|| [13]ка панскоз(о) збил и речи забрал, которые при нем были, бедемы [s] мовит
королевои еѣ м(и)л(о)сти, абы на нез(о) права казала *дати*“. Ваша м(и)л(о)сть г(о)с-
(по)д(а)рь наши м(и)л(о)стивыи рачи о том вѣдати.

При том вашей м(и)л(о)сти, пану моему м(и)л(о)стивому, знати давам – што ся
дотыче королевое еѣ м(и)л(о)сти, яко почала быти не ласкава ку вашей м(и)л(о)сти,
так и тепере в тои мѣре трва, не взналом по неи жадноѣ отммѣнности, абы ся хотя
мало полѣпшила. Бо, м(и)л(о)стивыи пане, кдым был перший раз у еѣ м(и)л(о)сти
з листом вашею м(и)л(о)сти, еѣм(и)л(о)сть дала мнѣ руку и пытала о здоровю ва-
шое м(и)л(о)сти, а гдем вашу м(ило)с(ть) отѣхал и естели ваша м(ило)с(ть) был с
паны на соимѣ у Вилню⁹⁶. Потом почала была лист вашею м(и)л(о)сти сама чести, а
кдыж ез(о) по полску зрозумѣти добре не могла, казала писарю чести, и выслужав-
ши листа повѣдила: „Пан твои завжды к нам през листы и през послы добре ся офе-
руе, але скуткем иначе чини, где може там наше властне бере. А юж о то Бога
проше, абых мы нигдѣ с ним суседства не мѣли, бо злыи ест пан твои в суседстве“.
Я на то еѣ м(и)л(о)сти повѣдил: „М(и)л(о)стива королева, кды бы ваша м(и)л(о)сть
паню их не была, тегды [s] бы ваша м(и)л(о)сть суседства с паны не мѣла. А кды
ж ваша м(ило)с(ть) естес паню их, муси кожды з подданных вашею м(и)л(о)сти в
суседстве быти. А мои пан слуга вашею м(и)л(о)сти ни чоз(о) таковоз(о) до себе
не бачи, в чом бы мѣл на противко вашею м(и)л(о)сти, паней своеи м(и)л(о)стивои,
выступен быти и о вшем того стреже, абы мог собѣ ласку вашею м(и)л(о)сти захва-
ти, едно ж фортуны ку тому нѣ ма, бо ваша м(и)л(о)сть заочным повестям рачите
вѣрити, а ку справе не рачите припустити, хотя ж права муси || [14] винен быти,
кды ж очивистей справы нѣт“. Еѣ м(и)л(о)сть на то рекла: „Вере не вѣмы ким ся
то дѣе – естели панем або слугами, бо теж и слуги твоез(о) пана су своволни, а
то чиню, чого бы не мѣли чинити противко нам, а юж нѣктори з гарлы св(о)ими
упадали были в наши руки. И ты, пане Гаику, былес з гарлом своим в наших руках,

⁹³ Michailas Vosylevičius Sviniuskis (†1545). Valdovo raštininkas, Upytės, Karmėlavos ir Stakliškių laikytojas.

⁹⁴ Asmuo neidentifikuotas. Žinomas tik to meto Lucko lentvaitis. Šias pareigas ėjo Jonas Grabinskis.

⁹⁵ Asmenys neidentifikuoti.

⁹⁶ Seimas Vilniuje buvo paskirtas 1538 m. kovo 22 d.

але мы сами собѣ винни, же то легко пропуцамы, а ни когос мы не скарали⁹⁷. Яа против тог(о) еѣ м(и)л(о)сти рек: „Есть так, м(и)л(о)стива кролева, иж ем был в ту трудность пришол, нижели м(и)л(о)стива кролева, таком был вашои м(и)л(о)сти винен, яко тераз пред вашу м(и)л(о)стью стоа, бо не толко вчинком, але и мышленем никдым в том не был винен. То лепѣи пан Бог вѣ и вшитци люде в том краю мешкаючие. А снать и сами ваша м(и)л(о)сть на том были тог(о) добре вѣдоми, иж то были рѣчи змышлоные, а не правдивые“.

За тым учинил есми ку еѣ м(и)л(о)сти прозбу о ласкавую причину ку его королевскои м(и)л(о)сти за вашою м(и)л(о)стью, паном моим, о воеводство троцкое⁹⁷. Еѣ м(и)л(о)сть повѣдила: „Кды бы твои пан противко нам иначе ся заховывал, юж бы то давно мѣл, о цо стои, але дивно ся с нами обходи, не яко слуга, але яко бы якии пограничныи сусед – где може, там нам кривды чини. И тыми часы послалисны до нег(о) о тые люди мерецкие, которые забрал без данины кроля ег(о) м(и)л(о)сти. Узримы, яко ся в том противко нам захова. А што ся дотыче тог(о) столца, Троцког(о) воеводства – то ест тераз в руках кроля ег(о) м(и)л(о)сти, пана а малжонка нашог(о), и в наших. Хто ся буде противко нам лепѣи заховывал, тен и одержи“.

|| [15] По тых речах почала еѣ м(и)л(о)сть мовити со мною о дворец Воитовичов⁹⁸ на Свислочи⁹⁹, которыи яа на вашу м(и)л(о)сть закупил, в чом ваша м(и)л(о)сть ег(о) маеш, абых ей листы указал. Яа на то еѣ м(и)л(о)сти повѣдил: „Яко скоро соколников панских с кречеты с послом до турек отправлю, укажу вашои м(и)л(о)сти вшитки листы, которые пан мои на тот дворец маеш“.

За тым ей рек: „М(и)л(о)стива кролева, естли бы ваша м(и)л(о)сть мѣли на слугу ваше м(и)л(о)сти, пана моего, о тот дворец мерзячку мѣть, мои пан для ласки ваше м(и)л(о)сти и то учини, што вашои м(и)л(о)сти обецал – тысячу золотых, от ласкавое причины за троцкое воеводство. Нехаи бы то в тую ж суму пошло, што его м(и)л(о)сть на том дворци маеш. Рач, ваша м(и)л(о)сть, тот дворец ку своеи руце взяти, а мнѣ квит свои дати. А пан мои остаток тых золотых тысячи без мешканя ку вашои м(и)л(о)сти пошле. Толко рачте, ваша м(и)л(о)сть, м(и)л(о)стиве а ласкаве ся за паном моим причинити ку его королевскои м(и)л(о)сти, абы тот столец без пастыря долго не был, бо то не чинить пожитку рѣчи посполитои“.

Еѣ м(и)л(о)сть повѣдила: „Сами то добре бачимы, иж не чини. А вшако ж муси ся крол его м(ило)с(ть) на то добре розмыслити, кому бы ег(о) м(и)л(о)сть мѣл дати, жебысны на потом сами трудности не мѣли, бо тыми часы мног(о) ся дивных рѣчи на свѣте наплодило“.

⁹⁷ Rankraštyje: троцкое.

⁹⁸ Asmuo ir valda neidentifikuoti.

⁹⁹ Svisločiaus upė (Vakarų ir centrinėje Baltarusijoje).

Так же потом, м(и)л(о)стивыи пане, ја, слуга вашео м(и)л(о)сти, пилновал около кречетов, поки посол был *отправен*, бо корол его м(и)л(о)сть и свои кречеты до мене был *отдал*. Мусял ја вси три кречеты в себе на госпоре ховати, поквл их з госпоре за послом *отправил* до Бохни¹⁰⁰. Али *ж* в Бохне соколники вашео м(и)л(о)сти посла нагонили. || [16] Свирщть¹⁰¹, коморник королевскии, их допровадил. О чом жо, *даст* Бог, часу своег(о), сам Свирщть вашей м(и)л(о)сти, пану моему, повѣ, јаку науку король ег(о) м(и)л(о)сть черес нег(о) послу своему дал, абы ни о чом болше не пращвал и пилности не чинил, толко абы тог(о) кречета бѣлог(о) в цѣлости до цѣсаря донес. О чом же, *даст* Бог, вашей м(и)л(о)сти, пану моему/, сам ширеи повѣм, јаку пилность и вдячность около тог(о) кречета чинил, нижели ег(о) до цѣсаря *отправил*. Звонки и опутины и силца з раз з вашео м(и)л(о)сти кречета приправ казал его м(и)л(о)сть брати а росказовал мнѣ справовати. А так опотины и силца сама еѣ м(и)л(о)сть королева справовала, пытаючи мене: „Есть ли так добре“. Ја повѣдл: „Легѣи зе злотем“, бо хцяла еѣ м(и)л(о)сть без злота справять. При том пытала: „Мусили так з Москвы с тыми приправами тог(о) кречета пану прислати“? Ја повѣдил: „Иж так еѣсть“.

По тых всих рѣчах, кдыми еѣ м(и)л(о)сть королева росказала листы на дворец Воитовичов собѣ указат, ја еи указал. Были тые листы в неѣ два дни. А кды *ж* обачила, *иж* листы справедливе суг справены, не могла быти без тог(о), абы ми в том трудности не задала. Росказала Воитовичу и прокуратора ему дала, абы право со мною мѣл водле позву, јако мя позвал, мѣнячи, же бых ја с ним на свои дворец менял их дворцом, и потом зася в них дворец свои отнял, кграбежи им великие починил. На котором же праве седѣли охмистръ¹⁰², Валериан¹⁰³ а Уханскии¹⁰⁴, при них Михал, писар, а кн(я)зь, володимерскии староста¹⁰⁵. || [17] А кды *ж* ся тое право почало, Воитович позов положил, а ја теж позов положил, и повѣдилем, *иж* ја позву не отступую, нехаи на мя первѣи то преводи, јако в позве описано. Еѣтли ја буду коли с ним своим дворцом на ег(о) дворец менял и потом ег(о) выгнал, нехаи буду во всем винен; але он пану моему дворец свои заставил, а ему пан мои з ласки своео, јако служѣ своему, бо он пану моему служить, росказал был дати до часу з мешканѣ ему в своем дворцу. А он подписал ся, *иж* не мѣл никоторых шкод пану моему в том дворцу чинити – о то маете ег(о) запис. Потом, дворец панскии спустошивши, утек

¹⁰⁰ Dab. Bochnia (Lenkija, Mažosios Lenkijos vaivadija).

¹⁰¹ Stanislovas Švirščas (*Stanislaw Świrszcz*).

¹⁰² Mikalojus Volskis (*Mikolaj Wolski*, †1548).

¹⁰³ Valerijonas Protasevičius (†1579).

¹⁰⁴ Jokūbas Uchanskis (*Jakub Uchanski*, †1581).

¹⁰⁵ Teodoras Sanguška (†1547/48).

проч и одержал позов противко мене не справедливе. Пан охмистръ з Валерианом, яко фориторе кролевое, почали за Воитовича сами мовить и потварят мене, хотячи ни чим тот дворец з моци ваше м(и)л(о)сти выбити: „Юже Воитович тог(о) на тебе не превел, жебы с тобою дворцом менял, але о то поведат, же с ты пограбил у него быдла рогатог(о) пятдесят поголовя а коней десят, свирѣл стадных, и чворо челяди невольное – тых всих шкод шацовали сто коп. А на тых шкодах своих готов Воитович право поднести“. Я повѣдил на то: „Мили панове суди, я, дали Бог, ближшии себе от тоѣ потвари очисти, бо яко с ним не мейал, так теж его не грабил“. Суди пытали Воитовича: „До замку або до которог(о) двору кро|| [18] левое еѣ м(и)л(о)сти, чи оповедал ты, иж тебе Гаико пограбил“. Он повѣдил, иж не оповедал ни кому, нижли сусѣдом околичным ожаловал, а потом до королевое еѣ м(и)л(о)сти побежал. На то охмистръ повѣдил: „Вждым ест болша реч кролева, нижли уряд. А прето ближшии он на своих шкодах право поднести, нижли Гаико“. Кн(я)зь Уханский на то повѣдил з не обачки потвари их: „Естьли бы так мяло быти, тегды вшистка земля Литевска тым обычаем згине, бо бы один другог(о) тым обычаем выприсяг зе вшисткез(о)“. Чому ж охмистръ и Валериан не были вдячни, и зложили то на вырок кролевский. А так, м(и)л(о)стивыи пане, за тым мешкаю нине, завтр[е] кроль ег(о)м(и)л(о)сть вырок ма учинит. А конца не могу мѣти, едно бѣды а трудности от кролевое и от еѣ форитаров мног(о), яко ваша м(и)л(о)сть, пан наш м(и)л(о)стивыи, так теж и мы, слуги ваше м(и)л(о)сти мног(о) терпим, чого ся, Боже пожал, иж ся такова не справедливост дѣеть.

А о новинах здѣшних рач ваша м(и)л(о)сть, пан наш м(и)л(о)стивыи, вѣдять. Король ег(о) м(и)л(о)сть пред ся против Волоског(о)¹⁰⁶ валчити хочет, и вжо тыми часы служебным пѣнязи мают давати; а пан краковский¹⁰⁷ выехал с Кракова в среду, в октаву с(вя)того Станислава¹⁰⁸ до Тарнова, а с Тарнова ку Львову поѣдет и з людьми ся збирати будеть. За чем же и тот коморник ваше м(и)л(о)сти Несвѣцкии¹⁰⁹ не рыхло отправен, бо корол ег(о) м(и)л(о)сть тыми отправами военными обвязан был.

|| [19] А которые панове полские ку вашей м(и)л(о)сти листы описали, яко пан краковский, пан воевода краковский¹¹⁰, пан маршалок надворный¹¹¹, и иншие приатели ваше м(и)л(о)сти, я тые листы Несвѣцким ку вашей м(и)л(о)сти послал. Ваша

¹⁰⁶ Valakijos vaivada Petras IV Rarešas (†1546).

¹⁰⁷ Jonas Tarnovskis (*Jan Tarnowski*, †1561).

¹⁰⁸ Gegužės 15 d.

¹⁰⁹ Asmuo neidentifikuotas.

¹¹⁰ Petras Kmita (*Piotr Kmita*, †1553).

¹¹¹ Jonas Tenčinskis (*Jan Tęczyński*, †1552).

м(и)л(о)сть с них всему ширеи зрозумѣти рачите. Нижли, м(и)л(о)стивыи пане, пан маршалок надворныи, пан Тачинскии, казал ми вашои м(и)л(о)сти словом повѣдити, иж: „воеводство Троцкое вашои м(и)л(о)сти будет дано, едно ж не вѣм, естли ся то буде пану подобати, бо на том таа реч усталена, жебы пан вси уряды спустил, и мѣло бы панство Виленское дано быти кн(я)зю Ильи¹¹², а дворное маршалковства и Лида з Белицу завѣшно на пана Матѣя¹¹³, [в]оеводу витебского(о), панство Троцкое и маршалковство земское¹¹⁴ завѣшно на пана воеводу Полоцког(о)¹¹⁵, тые рѣчи пан маршалок казал вашои м(и)л(о)сти повѣдити, ваша м(и)л(о)сть рачте о том вѣдати.

Пан Виршило¹¹⁶ с Кракова вжо с паню выехал в недѣлю чварту по Велицедни¹¹⁷. Иншо(о) ни чо(о) не одержал, едно, иж пану старосте жомоитскому¹¹⁸ мает за Ковно десят тысяч золотых отложити, а Ковно взяти; и мает на кождыи год выпускаи по полтретяста золотых черленых, а то вчинить ровно сорок лѣт, а потом вси пожитки на короля пойдут, а он старостою до живота мает быти – таковыи лист ему есть дан.

|| [20] А наши послове¹¹⁹ – кн(я)зь пробошць¹²⁰ с паном Нарбутом¹²¹, приѣхали до Кракова в середу на пятой недѣли по Велицедни, сег(о)дня, в четвергъ¹²², мѣли короля витати; чо(о) ся довѣм сам, вашои м(и)л(о)сти, даст Бог, приѣхавши повѣм.

П(и)сан в Кракове, мая 23 д(е)нь.

Наменшии слуга вашео м(и)л(о)сти Ян Гаико н(и)з(ко) ч(о)л(ом) бѣет.

[Adresatas:] Г(о)с(по)д(а)рю нашему м(и)л(о)стивому, пану Юрию Николаевичу Радивилу.

¹¹² Pja Ostrogiškis (†1539).

¹¹³ Motiejus Kločka (†1543).

¹¹⁴ Šią pareigybę užėmė ne Jurgis Radvila, o Jonas Zaberezinskis (†1538). Regis, tuo metu valdovo dvare (t. y. Krokuvoje) jau buvo žinoma apie J. Zaberezinskio mirtį.

¹¹⁵ Jonas Hlebavičius (†1549).

¹¹⁶ Grigas Grigaitis Astikaitis (†1557).

¹¹⁷ Po gegužės 20 d.

¹¹⁸ Jonas Radvila (†1542).

¹¹⁹ Regis, tai pasiuntiniai, išsiųsti Ponų tarybos, turėję pranešti kovo pabaigoje Vilniuje įvykusio seimo rezultatus. Pasiuntinių asmenybės istoriografijoje nėra žinomos.

¹²⁰ Asmuo neidentifikuotas.

¹²¹ Regis, Mikalojus Narbutas (apie †1556). Anot Jerzy Wiśniewskio, Mikalojus Narbutas 1538 arba 1539 m. pradžioje lankėsi Krokuvoje. J. Wiśniewski, Narbut (Narbut) Mikołaj, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 22, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1977, s. 536–537.

¹²² Gegužės 23 d.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

- Acta Tomitiana*. T. 10. Posnaiae: Bibliothecae Kornicensis, 1899.
- Archiwum ksiągąt Sanguszków w Sławucie (1535–1547)*. T. 4. Wydane przez B. Gorczyka. Lwów: z drukarni Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1890.
- Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedeminne illustrans*. Parengė S. C. Rowell. Vilnius: Vaga, 2003.
- Lietuvos Metrika (1499–1514), 8-oji Užrašymų knyga*. Parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, D. Antanavičius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995.
- Lietuvos Metrika (1511–1518), 9-oji Užrašymų knyga*. Parengė K. Pietkiewicz, A. Baliulis. Vilnius: Žara, 2003.
- Lietuvos Metrika (1522–1530), 4-oji Teismų bylų knyga*. Parengė S. Lazutka, I. Valikonytė, ... [et al.]. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1997.
- Lietuvos Metrika (1522–1529), 12-oji Užrašymų knyga*. Parengė D. Antanavičius, A. Baliulis. Vilnius: Žara, 2001.
- Lietuvos Metrika (1528–1538), 15-oji Užrašymų knyga*. Parengė A. Dubonis. Vilnius: Žara, 2002.
- Lietuvos Metrika (1530–1536), 17-oji Užrašymų knyga*. Parengė L. Karalius, D. Antanavičius (tekstai lotynų kalba). Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015.
- Lietuvos Metrika (1540–1543), 12-oji Teismų bylų knyga*. Parengė I. Valikonytė ... [et al.]. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2007.
- Listy polskie XVI wieku*. T. 1. Pod redakcją K. Rymuta. Kraków: PAU, 1998.
- Pirmasis Lietuvos Statutas, tekstai senąja baltarusių, lotynų ir senąja lenkų kalbomis*. T. 2, d. 1. Parengė S. Lazutka, I. Valikonytė, E. Gudavičius ir kiti. Vilnius: Mintis, 1991.
- Радзивилловские акты из собрания Российской национальной библиотеки: первая половина XVI в.* Сост. М. Кром. Москва–Варшава: Древлехранилище, 2002.
- Русская историческая библиотека*. T. 20: *Литовская Метрика, Книги судных дел*. Санктпетербург: Императорская Археографическая комиссия, 1903.
- Сборникъ матеріаловъ, относящихся къ исторіи пановъ-рады Великаго Княжества Литовскаго*. I. Малиновскій. Томскъ: Паровая типо-литографія П. И. Макушина, 1901.
- BARDACH, Juliusz. *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVII w.* Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1970.
- BLASZCZYK, Grzegorz. Radziwiłł Mikołaj. In: *Polski Słownik Biograficzny*. T. 30. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1987, s. 316–319.
- ČAPAITĖ, Rūta. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto kasdienybė pagal jo ir jo amžininkų korespondenciją. In: *Alytaus miesto istorijos fragmentai*. Sud. A. Jakunskienė. Alytus: Alytaus sp., 2001, p. 18–27.
- ČAPAITĖ, Rūta. Sveikatos tema Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto ir jo amžininkų laiškuose. In: *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 38, 2014, p. 191–252.
- ČAPAITĖ, Rūta. Vytauto laišakai kaip Viduramžių epistolinio žanro pavyzdys. In: *Metraščiai ir kunigaikščių laišakai*. Atsakingas red. M. Vaicekauskas. Vilnius: Pradai, 1996, p. 47–95.

DYJAKOWSKA, Marzena. Kara konfiskaty majątku za *crimen laesae maiestatis*. In: *Podstawy materialne państwa. Zagadnienia prawo – historyczne*. Red. D. Bogacz, M. Tkaczuk. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2006, s. 601–614.

DUBONIS, Artūras. Raštininkas. In: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*. Sudarė V. Ališauskas, L. Jovaiša, M. Paknys, R. Petrauskas, E. Raila. Vilnius: Aidai, 2001, p. 573–587.

FRANKLIN, Simon. *Writing, Society and Culture in Early Rus, c. 950–1300*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

GAWLAS, Sławomir. *O kształt zjednoczonego Królestwa: niemieckie władztwo terytorialne a geneza społeczno-ustrojowej odrębności Polski*. Warszawa: DiG, 2000.

GAŚSIOROWSKI, Andrzej. Itineraria dwu ostatnich Jagiellonów. *Studia Historyczne*, zesz. 2 (61), 1973, s. 249–276.

GRALA, Hieronim. Uniwersalizm wschodni (idea Cesarstwa Powszechnego w kręgu cywilizacji bizańtyjskiej). In: *Pamiętnik XV powszechnego zjazdu historyków polskich*. T. 1, cz. 1. Toruń, 1995, s. 139–165.

JASAS, Rimantas. Lietuvos kanclerio Alberto Goštauto memorialas karalienei Bonai (1525). In: *Šešioliktojo amžiaus raštija*. Sudarė A. Samulionis, R. Jurgelėnaitė, D. Kuolys, Vilnius: Pradai, 2000, p. 25–54.

JASZCZOŁT, Tomasz. Testament Jana Sapiehy wojewody podlaskiego. In: *Rezydencja Sapiehów w Dubnie*. T. 2. Pod redakcją H. Karwowskiej i A. Andzrejewskiego. Białystok: Muzeum Podlaskie, 2007, s. 89–102.

KERŠIENĖ, Dovilė. *Epistolografija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV–XVI a.: nuo ars dictaminis iki literatūrinio laiško. Daktaro disertacija*, Vilnius, 2010.

KERŠIENĖ, Dovilė. *Ultima serva: Lietuvos didžiosios kunigaikštienės Elenos Aleksandrienės epistolika. Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 43, 2017, p. 73–117.

KERŠIENĖ, Dovilė. XIV–XVI a. LDK valdovo laiškas: tradicija ir modernėjimo procesai. *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 33, 2013, p. 15–52.

KETTERING, Sharon. *Patrons, Brokers, and Clients in Seventeenth-Century France*. New York, Oxford: Oxford University Press, 1986.

KIAUPIENĖ, Jūratė. „Mes Lietuva“. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a. (viešasis ir privatus gyvenimas)*. Vilnius: Kronta, 2003.

KLOVAS, Mindaugas. *Privačių dokumentų atsiradimas ir raida Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje (1529 m.)*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2017.

LESMAITIS, Gediminas. *LDK samdomoji kariuomenė XV a. pabaigoje – XVI a. antrojoje pusėje*. Vilnius: Baltos lankos, 2011.

Lietuvos istorija. T. V: J. Kiaupienė, I. Lukšaitė, *Veržli Naujųjų laikų pradžia. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1529–1588 metais*. Vilnius: Baltos lankos, 2013.

LULEWICZ, Henryk. Świniuski Michajło Wasilewicz. In: *Polski Słownik Biograficzny*. T. 51. Warszawa–Kraków, 2017, s. 593–596.

MICHALEWICZOWA, Maria. Sapieha (Sopieha, Sopiężyc, Sopiha) Bohdan. In: *Polski Słownik Biograficzny*. T. 34. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1993, s. 591–593.

MICHALEWICZOWA, Maria. Sapieha (Sopieha, Sopiężyc, Sopiha) Iwan (Iwaszko, Jan). In: *Polski Słownik Biograficzny*. T. 34. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1993, s. 613–618.

MICHALEWICZOWA, Maria. Sapieha (Sopieha, Sopiężyc, Sopiha) Iwan. In: *Polski Słownik Biograficzny*. T. 34. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1993, s. 618–621.

NORKUS, Zenonas. *Nepasiskelbusioji imperija. Lietuvos Didžioji Kunigaikštija lyginamosios istorinės imperijų sociologijos požiūriu*. Vilnius: Aidai, 2009.

PETRAUSKAS, Rimvydas. Nuo Vytauto iki Aleksandro Jogailaičio: didžiojo Lietuvos kunigaikščio dvaro tęstinumo problema. In: *Lietuvos Didysis kunigaikštis Aleksandras ir jo epocha = Grand Duke of Lithuania Alexander Jagiellonian and his Time: mokslinių straipsnių rinkinys*. Sud. D. Steponavičienė. Vilnius: Vilniaus pilių valstybinio kultūrinio rezervato direkcija, 2007, p. 47–55.

PETRAUSKAS, Rimvydas. Vienas karalius ir du bandymai: karalystės projektai viduramžių Lietuvoje. *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 65–66, 2012, p. 41–50.

POCIECHA, Władysław. *Królowa Bona (1497–1557), czasy i ludzie odrodzenia*. T. 3. Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958.

RAGAUSKIENĖ, Raimonda. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis (apie 1515–1584)*. Vilnius: Valstybės žinios, 2002.

RAGAUSKIENĖ, Raimonda. Valdovas ir didikas: Žygimanto Augusto ir Mikalojaus Radvilos Rudojo 1546–1572 m. komunikacijos modelis jų korespondencijos šviesoje. *Lituanistica*, 1998, nr. 2, p. 13–41.

RAGAUSKIENĖ, Raimonda. Rusėniška XV a. pab. – XVI a. pr. LDK moterų: valdovių ir didikų korespondencija. *Istorija*, t. 76, 2009, p. 18–29.

RAGAUSKIENĖ, Raimonda, RAGAUSKAS, Aivas. *Barboros Radvilaitės laišakai Žygimantui Augustui ir kitiems*. Vilnius: Vaga, 2001.

RYČKOV, Andrej. *Judo bučiny: valdovo išdavystės samprata Lietuvoje (XIII a. pabaiga – XVI a. vidury)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018.

RYČKOV, Andrej. Mirties bausmės vykdymas valdovo išdavikams Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1447–1529 m. *Lietuvos istorijos metraštis*. 2016/2, 2017, p. 5–25.

Sapiehowie. Materiały historyczno-genealogiczne i majątkowe. T. 1. Petersburg: wyd. nakł. rodziny, 1890.

SIRUTAVIČIUS, Marius. Diplomatines veiklos normos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Maskvos valstybės santykių praktikoje (XV–XVI a. sandūroje). *Lietuvos istorijos metraštis*. 2002/2, 2004, p. 5–26.

SIRUTAVIČIUS, Marius. Tarpvalstybinės sutartys Lietuvos ir Maskvos diplomatinių santykių praktikoje XV a. pabaigoje – XVI a. šeštajame dešimtmetyje. In: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Maskvos valstybės sutartys, 1449–1556 metai*. Sudarė ir parengė M. Sirutavičius. Vilnius: Versus Aureus, 2016, p. 19–43.

SZYMANIAK, Wiktor. *Organizacja dyplomacji Prus Książęcych na dworze Zygmunta Starego 1525–1548*. Bydgoszcz: WSP, 1992.

SZYMANIAK, Wiktor. *Rola dworu polskiego w polityce zagranicznej Prus książęcych. Studium z dziejów dyplomacji Prus Książęcych w Polsce w latach 1525–1548*. Bydgoszcz: WSP, 1993.

TYGIELSKI, Wociech. Epistolografia staropolska jako źródło do badania mechanizmów politycznych. *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, t. 33, 1988, s. 63–79.

Urządnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku: spisy. Oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Wrocław: Ossolineum, 1994.

Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. T. 2: *Województwo Trockie XIV–XVIII wiek*. Oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, A. Haratym, przy współpracy A. Macuka i J. Aniszczanki. Warszawa: DiG, 2009.

VASILIAUSKAS, Artūras. Apie didiką ir jo aplinką. *Knygų aidai*, 2003, nr. 1–2, p. 26–29.

WIŚNIEWSKI, Jerzy. Narbutt (Narbut) Mikolaj. In: *Polski Słownik Biograficzny*. T. 22. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1977, s. 536–537.

WOJTKOWIAK, Zbysław. Ostrogski Konstanty Iwanowicz. In: *Polski Słownik Biograficzny*. T. 24, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1979, s. 486–489.

БЕРЕЖКОВ, Николай. Итинерарий великих князей Литовских по материалам Литовской Метрики (1481–1530). In: *Археографический ежегодник, за 1961 год*, под ред. М. Тихомирова. Москва: Наука, 1962, с. 180–205.

ВАРОНИН, Василь. Иван Сямёнавіч і Иван Багданавіч Сапегі: дзве кар’еры на фоне эпохі. In: *Сапегі: асобы, кар’еры, маёнткі*. Мінск: А. М. Янушкевіч, 2018, с. 9–15.

ГРАЛА, Иероним. Дьяки и писари: аппарат управления в Московском государстве и Великом княжестве Литовском (XVI – начало XVIII века). In: *От Древней Руси к России нового времени. Сборник статей. К 70-летию Анны Леонидовны Хоросшкевич*. Составитель А. Юрасов. Москва: Наука, 2003, с. 148–164.

ГРУША, Александр. *Документальная письменность Великого Княжества Литовского (конец XIV – первая треть XVI в.)*. Минск: Беларуская навука, 2015.

ГРУША, Александр. Зачем документы «зашивали»? Об одной внешней форме документов в Великом Княжестве Литовском в конце XIV – первой половине XVI в. *Гістарычна-археалагічны зборнік*, вып. 32, 2017, с. 164–175.

ГРУША, Александр. И вновь о взаимных дарах: добрососедство, прагматизм и благотворительность в отношениях между русинами и литвинами в Великом княжестве Литовском в первой половине XVI века. *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*. 2015, № 2(18). 2015, с. 173–183.

ГРУША, Александр. *Канцылярыя Вялікага княства Літоўскага, 40-х гадоў XV – першай паловы XVI ст.* Мінск: Беларуская навука, 2006.

**ACCUMULATION OF POWER OF THE SCRIBE OF THE GRAND DUKE
OF LITHUANIA JONAS BOGDANAITIS SAPIEGA (†1546)
AT THE BEGINNING OF THE 16TH CENTURY**

Summary

ANDREJ RYČKOV

The article raises the question about the way the officials of the Grand Duke's Office accumulated power and used it to ascend the social and political ladder at the beginning of the 16th century. This question is answered based on the case study of the career of Jonas Bogdanaitis Sapiega (*Иван Богданович Санига*), the Scribe of the Supreme Council of the Grand Duke. The analysis of the correspondence revealed that this position not only granted J. B. Sapiega the opportunity to be in the closest environment of the Grand Duke but also to influence his decisions related to the matters of the state or private affairs of the Lithuanian nobility. This enabled J. B. Sapiega to develop close and friendly (horizontal) relations with Lithuanian noblemen of the highest social ranking as well as to benefit from their protection and patronage.

Gauta 2019 m. sausio mėn.
Priimta 2019 m. vasario mėn.

Andrej Ryčkov – humanitarinių mokslų daktaras, Lietuvos istorijos instituto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos skyriaus mokslo darbuotojas. Mokslinių interesų kryptys: teisinė ir politinė kultūra Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIII–XVI a.

Adresas: Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, Vilnius, LT-01108

El. paštas: andrej.ryckov@gmail.com

Lietuvos istorijos metraštis = The Year-Book of Lithuanian History = Jahrbuch für litauische Geschichte / Lietuvos istorijos institutas; redakcinė kolegija: Gintautas Sliesoriūnas (pirm.)... [et al]. – Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2019.

ISSN 0202-3342

2019 metai 1. – 2019. – 260 p. – Santr. angl. – Bibliogr. nuorodose ir str. gale. –

Metraštyje skelbiami reikšmingi 2019 metų pirmojo pusmečio Lietuvos istorikų darbai, istorijos šaltinių publikacijos, mokslo gyvenimas.

Mokslo žurnalas

Lietuvos istorijos institutas
LIETUVOS ISTORIJOS METRAŠTIS
2019 metai 1

Redaktorė *Ieva Puluikienė*
Maketuotoja *Žydronė Jakonytė*
Dailininkė *Audronė Uzielaitė*
Santraukas į anglų kalbą vertė *Ieva Vitėnienė*

2019 08 19. 17,58 leidyb. apsk. l. Tiražas 150 egz.

Išleido Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5, Vilnius, LT-01108
Spausdino UAB „Baltijos kopija“
Kareivių g. 13B, Vilnius